

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

**Теорія та практика відмінювання іменників під час викладання
української мови як іноземної: комунікативний підхід**

**Theory and Practice of Noun Declension in Teaching Ukrainian as a Foreign
Language: The Communicative Approach**

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка очної (денної) форми навчання
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
ОП Українська мова та література

Ірина МАРГАРІТ

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Алла РОМАНЧЕНКО _____

Рецензент:

д. філол. н., проф. Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри української
мови та мовної підготовки іноземців

№ __ від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

проф. _____ Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2025 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

проф. _____ Євген ДЖИДЖОРА

**Одеса
2025**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	10
1.1. Специфіка сучасної методики навчання мови іноземців.....	10
1.2. Загальна характеристика основних методів під час вивчення української мови як іноземної	13
1.3.Білінгвальний метод у викладанні відмінювання іменників	24
1.4. Нейролінгвістичне програмування у викладанні української мови	26
1.5. Комунікативний підхід у викладанні відмінювання іменників	30
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ІНОЗЕМЦЯМИ	39
2.1. Особливості викладання та типові труднощі в засвоєнні відмінювання іменників іноземними студентами.....	39
2.2. Комунікативні теми для викладання відмінювання іменників на першому етапі: кличний, місцевий та знахідний відмінки	43
2.3. Комунікативні теми для викладання відмінювання іменників на другому етапі: родовий, давальний та орудний відмінки.....	49
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ НА ОСНОВІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ	60

3.1. Комунікативні вправи в навчанні відмінювання іменників: мовленнєве тренування, респонсивні, ситуативні та репродуктивні вправи	60
3.2. Комунікативні вправи у навчанні відмінювання іменників: описові, дискусійні, композиційні та ініціативні вправи	67
3.3. Аналіз алгоритмів викладу відмінків української мови в сучасних посібниках та підручниках	73
3.4. Алгоритм викладу відмінків української мови для студентів-іноземців на прикладі вивчення давального відмінка	79
Висновки до розділу 3.....	91
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	99
ДОДАТКИ	107

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення відмінювання іменників української мови як іноземної є актуальною проблемою сьогодення, адже популярність української мови у світі зростає з кожним роком. Вибір теми магістерської роботи зумовлено тим фактом, що вивчення граматики української мови потребує сучасних підходів та методів. Указані в роботі методи, вправи і комунікативні теми допоможуть урізноманітнити завдання в підручниках і посібниках для іноземних студентів та оптимізувати навчальний процес.

Опрацювання особливостей вивчення граматики української мови має тривалу традицію в мовознавстві.

Наразі широко представлено в лінгвістиці розвідки з морфології української мови (В. Бойко, В. Горпинич, М. Дружинець, М. Плющ, А. Романченко, О. Турчак, М. Шипович та ін.) Проблем вивчення української мови іноземними студентами торкалися такі дослідники, як Л. Байдак («Особливості навчання граматиці іноземної мови студентів нелінгвістичних ВНЗ») [2], А. Гелецька («Особливості ефективного навчання української мови студентів-іноземців») [9], О. Дем'яненко («Соціокультурна сфера спілкування студентів-іноземців») [14], Г. Шелест («Вивчення української мови як іноземної: проблеми, нові методики, перспективи») [45] та ін.

Питання методів викладання мов розглядали методисти Л. Байдак («Суть комунікативного методу викладання іноземних мов») [3], І. Дирда («Комунікативний підхід до навчання української мови як іноземної на основному етапі») [17], М. Довганич («До питання застосування аудіолінгвального методу навчання іноземних мов») [18], І. Зозуля

(«Особливості методики викладання граматики української мови як іноземної») [22], О. Свирдюк («Технологія task-based learning and teaching навчання іноземних мов») [38], Р. Слухенська («Сучасні комунікативні методи вивчення іноземних мов у ВНЗ») [39], Д. Смужаниця («Перекладні методи у навчанні іноземних мов») [40], О. Туркевич («Методика викладання української мови як іноземної: основні тенденції становлення терміносистеми протягом 90-х років XX століття») [42] та ін.

Нейролінгвістичне програмування в аспекті викладання української мови як іноземної розглядала Т. Ковалевська («Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities») [51], («Базові ідеї нейролінгвістичного програмування: шляхи інтерпретацій») [25], І. Лакомська («Здобутки нейролінгвістичного програмування в аспекті викладання української мови як іноземної») [26].

Багато закордонних дослідників зробили внесок у теорію та практику вивчення граматики різних мов світу й особливості комунікативного підходу, серед яких J. Bolen («Approaches and methods in language teaching») [48], U. Penny («Grammar Practice Activities. A practical guide for teachers») [56], J. Richards («Communicative Language Teaching Today») [57], («Approaches and Methods in Language Teaching») [58] та ін.

Актуальність роботи зумовлена зростанням популярності української мови серед студентів із різних країн та потребою покращити й усучаснити курс із мовної підготовки іноземців. Аналіз та розробка системи викладання відмінювання іменників полегшить процес освоєння морфології української мови. На базі цієї системи можлива подальша розробка методів викладання відмінювання інших частин мов за аналогією.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Пропоновану кваліфікаційну роботу виконано в межах наукової теми № 360 кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження психо- і нейролінгвістичних аспектів комунікативної сугестії» (№ 0124U002647).

Метою роботи є всебічний аналіз системи відмінювання іменників української мови з урахуванням її функційних та семантичних особливостей, а також визначення ефективних шляхів удосконалення процесу викладання цього граматичного явища іноземній аудиторії для оптимізації навчального матеріалу, полегшення засвоєння складних мовних категорій і підвищення рівня комунікативної компетентності студентів.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

- з'ясувати методичні особливості викладання української мови як іноземної;
- схарактеризувати роль НЛП у процесі викладання української мови;
- визначити типові труднощі в засвоєнні відмінювання іменників іноземними студентами;
- виокремити комунікативні теми для вивчення кожного відмінка української мови;
- вирізнити типи комунікативних вправ у навчанні відмінювання іменників української мови та навести приклади їхнього використання;
- проаналізувати алгоритми викладу відмінків української мови в сучасних посібниках та підручників для іноземців;

- унаочнити алгоритм викладу відмінків української мови в межах комунікативного підходу.

Об'єкт дослідження – система відмінювання іменників в українській мові й методика її засвоєння іноземними студентами. **Предмет** дослідження – теоретичні засади та практичні шляхи (методи, прийоми, вправи) формування навичок правильного використання відмінків іменників української мови в іноземних студентів на основі комунікативного підходу.

Джерельною базою дослідження є 12 сучасних посібників та підручників з української мови як іноземної [1; 6; 15; 16; 21; 27; 28; 30; 32; 34; 47; 59]. **Фактичну базу** дослідження становлять 240 уроків для іноземних студентів з вищезазначених посібників та підручників.

Методи дослідження. Добір методів, застосованих у роботі, зумовлений специфікою та обсягом обраного для вивчення матеріалу, об'єктом і предметом виконуваного дослідження.

У процесі дослідження прислужилися як *загальнонаукові*, так і *спеціальні лінгвістичні* методи. Серед перших знадобилися *описовий* метод, який використано для загальної характеристики відмінків української мови й методів викладання; *кількісний аналіз* – для аналізу алгоритмів викладу граматики української мови; *метод порівняння та аналогії* для огляду методики викладання іноземних мов у світі; *метод моделювання* для створення теоретичної моделі навчального процесу й системи вправ, які реалізують комунікативний підхід; методи *індукції і дедукції*. Із-поміж спеціальних лінгвістичних методів залучено *компонентний аналіз* для розгляду кожного відмінка та визначення його функційного компонента; а також *дистрибутивний аналіз*, скерований на визначення меж використання й функцій відмінка на основі його словесного оточення.

Наукова новизна виконаної роботи полягає в тому, що в ній досліджено відмінювання іменників як елемент курсу української мови як іноземної та в розробці й теоретичному обґрунтуванні алгоритмів викладання цієї граматичної категорії на засадах функціональності та комунікативної доцільності.

Теоретична цінність магістерської роботи полягає в розробці функційно-семантичної класифікації відмінкових форм іменників української мови, де кожен відмінок розглянуто не просто як морфологічна форма, а як набір мінімальних комунікативних компонентів, що відображають його прагматичну функцію, а також у теоретичній обґрунтованості алгоритму викладу граматичної теми на заняттях з української мови як іноземної.

Практичне значення дослідження. Матеріали магістерської роботи можуть бути використанні на заняттях з української мови для іноземців. Представлені комунікативні теми та вправи можуть бути застосовані під час створення підручників і посібників з української мови як іноземної, зокрема для вивчення іменника як частини мови та системи його відмінювання.

Апробація дослідження. Основні результати пропонованого до захисту дослідження представлено на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи» (28 березня 2025 р., м. Умань), 81-й звітній студентській науковій конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22-24 квітня 2025 р., м. Одеса), а також на міжнародній конференції «Нові горизонти сучасної лінгвістики» в Ужгородському національному університеті (9-10 жовтня 2025 р.).

Публікації. Матеріали дослідження частково оприлюднено в розвідці «Комунікативний підхід у викладанні української мови як іноземної: відмінювання іменників» [29], що вийшла друком у Вінниці.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури.

У першому розділі «Теоретичні засади викладання української мови як іноземної» висвітлено специфіку сучасної методики навчання мови іноземців та подано загальну характеристику основних методів під час вивчення української мови як іноземної, а також розглянуто нейролінгвістичне програмування у викладанні української мови як іноземної.

Другий розділ роботи «Особливості вивчення відмінювання іменників іноземцями» присвячено типовим труднощам у засвоєнні відмінювання іменників іноземними студентами, а також виокремлено комунікативні теми для викладання кожного відмінка української мови на різних етапах програми.

У третьому розділі «Методичні засади викладання відмінювання іменників на основі комунікативного підходу» наведено різні типи комунікативних вправ і приклади їхнього використання під час викладання української мови як іноземної, а також унаочнено алгоритм викладу відмінювання української мови та проаналізовано алгоритми викладу в сучасних підручниках і посібниках.

У висновках зроблено узагальнення результатів дослідження.

Список використаної літератури становить 60 позицій.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У першому розділі ми проаналізуємо специфіку вивчення української мови іноземними студентами. Також розглянемо основні методи та підходи, що застосовуються у викладанні мов, визначимо їх ефективність у контексті формування комунікативної компетентності та адаптації студентів до мовного середовища.

1.1. Специфіка сучасної методики навчання мови іноземців

Викладання української мови як іноземної є актуальним питанням у сучасному світі у зв'язку з економічною й політичною співпрацею України з країнами Заходу та Сходу. Українська мова є другою за кількістю носіїв серед 12 мов слов'янської групи, що належить до індоєвропейської мовної сім'ї [29, с. 157]. Це рідна мова близько 40 мільйонів людей і державна мова України. Розвиток методики викладання української мови як іноземної активізувався після 1991 року, коли Україна здобула незалежність [42]. У вищих навчальних закладах почали викладати різні дисципліни українською мовою для іноземних студентів, з'явилися підготовчі факультети, на яких українську мову викладають із початкового рівня до достатнього для початку навчання на інших факультетах. Тому більшість наявних наразі підручників та посібників є профільно орієнтованими, завдання яких полягає в підготовці майбутніх студентів до навчання в українських вищих навчальних закладах. При викладанні української мови іноземній аудиторії неможливо використовувати підручники, призначені для носіїв мови, через кардинально відмінний підхід у сприйнятті й викладанні мови, що не є

рідною для учнів. Тому постало питання створення методичних матеріалів та посібників для викладання української саме як іноземної.

Одним із перших було видано посібник «Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення» Л. Паламар, мета якого закріпити й поглибити рівень знань української мови для всіх, хто хоче вільно володіти нею у процесі спілкування. Л. Паламар також окреслила першочергові завдання дисципліни *українська мова як іноземна*, серед яких є опис української мови для іноземців з урахуванням: а) особливостей мови студентів; б) комунікативного мінімуму для різних контингентів, що вивчають мову, із залученням психологічних і соціолінгвістичних досліджень; в) лінгвокраїнознавчого й країнознавчого мінімуму, необхідного для спілкування в побутовій і соціокультурній сферах; 2) вивчення сучасних методів навчання: інтенсивних, комунікативних, аудіовізуальних тощо [42].

Серед сучасних праць варто згадати підручник «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик, виданий удруге в 2022 році. Підручник призначено для навчання іноземців української мови від початкового до середнього рівня. Корисним для засвоєння граматики є посібник «Українська мова. Практичний курс для іноземців», що містить багато вправ для засвоєння не лише граматичного, а й лексичного матеріалу курсу *українська мова як іноземна*. Вирізняється навчальний посібник «Крок 1» О. Полінської та О. Туркевич, який також супроводжується окремою книжкою для викладачів. Його основне завдання – сформувати комунікативну компетенцію студента-іноземця.

З позиції лінгводидактики основу поняття «підхід» складає певна ідея або концепція, сукупність принципів, що скеровує дослідження, організацію і процес навчання мови [17, с. 433]. Незважаючи на велику кількість дослідників та навчальних матеріалів з цієї галузі, наразі немає єдиного

підходу до викладання української мови для іноземців. Існує низка основних підходів, спрямованих на ефективне навчання студентів із різним рівнем підготовки. Серед вітчизняних науковців, які досліджували методи навчання української мови як іноземної, слід згадати роботу Л. Архипенка, котрий досліджував методи засвоєння синтаксичних конструкцій. Роботи Л. Байдак присвячено навчанню мовленнєвої діяльності та суті комунікативного методу під час викладання іноземної мови. Новітні підходи до викладання української як іноземної розглядали Н. Медвідь та І. Дирда.

Навчання української мови передбачає значний акцент на засвоєння базових знань, зокрема граматики, словникового запасу й культурних особливостей. Для досягнення максимальної ефективності викладачі мають детально аналізувати особливості української мови та ретельно добирати методи навчання, адаптуючи їх до потреб своїх студентів. У викладанні іноземним студентам важливо формувати не тільки конкретні компетенції, які уможливають брати участь у міжкультурній комунікації, а й сприяти набуттю лінгвокультурних і соціокультурних знань. Задоволеність студентів та їхня успішність здебільшого залежать від методів, підходів і технік, які викладач застосовує під час занять. Ці методи є стратегіями, інструментами, що допомагають викладачам організувати роботу в класі.

Сучасна методика пропонує різні методи навчання, що можуть бути застосовані у викладанні української мови для іноземних студентів. Деякі з них є новими, інші використовувалися багато століть тому, але все ще можуть бути корисними для сучасного навчання. Викладач має визначити, які методи навчання найбільш ефективно сприятимуть досягненню певного результату навчання, проаналізувати потреби учнів, їхні попередні знання, цілі та умови навчання, а також врахувати кількість студентів, форму занять, тривалість, тему, яка обговорюватиметься. Усі ці чинники впливають на вибір методу викладання.

Використовуючи різноманітні методи навчання, викладач може планувати майбутню програму, конкретні практичні завдання та діяльність в аудиторії. У викладанні української мови як іноземної можна використовувати всі сучасні методи, так само як і для викладання інших мов. Однак є кілька особливостей, які викладач повинен враховувати для викладання української мови.

1.2. Загальна характеристика основних методів під час вивчення української мови як іноземної

Іноземцям українська мова потрібна як засіб спілкування під час навчання й професійної діяльності. **Комунікативний підхід** спрямований саме на практику спілкування [17, с. 434]. Саме тому він наразі є найефективнішим та найчастіше застосовуваним у більшості навчальних закладах під час занять. Проте це не єдиний існуючий підхід, адже складно побудувати ефективну програму навчання лише із застосуванням одного підходу.

Прямий метод навчання, який іноді ще називають природним методом, часто використовують при навчанні іноземних мов. Він передбачає відмову від використання рідної мови студентів, застосовуючи лише цільову мову. Цей метод було впроваджено в Англії близько 1900 року, і він контрастує з граматико-перекладним методом та іншими традиційними підходами. За цим методом усе навчання відбувається цільовою мовою. Студенти не займаються перекладом і не використовують рідну мову в аудиторії. Прихильники цього методу вважають, що учні повинні занурюватися в другу мову без будь-якого втручання рідної мови [48].

Викладачі не пояснюють граматичні правила, оскільки учні повинні зрозуміти їх самостійно. Метою є розвиток зв'язків між досвідом і мовою, концентрація на правильній вимові та розвитку навичок мовлення.

Цей метод буде складно застосувати при викладанні української мови іноземним студентам, рідна мова яких не є однією зі слов'янських мов. Деякі граматичні правила, такі як рід іменників, система відмінків, дієвідміни і багато інших потребують певних пояснень, іноді із застосуванням рідної мови студентів.

Прямий метод може бути ефективним для студентів, які вже оволоділи основними знаннями й можуть розуміти викладача без перекладу. Також його можна застосовувати для навчання, наприклад, польських чи чеських студентів, рідна мова яких схожа на українську, тому вони можуть розуміти більше 60% словникового запасу без перекладу, зрозуміти концепцію відмінювання та вживати правильні закінчення подекуди інтуїтивно.

Серед класичних, але наразі менш популярних підходів є **граматико-перекладний метод**. Цей метод викладання іноземних мов походить від класичного методу навчання грецької та латинської мов. Лінгвістичною базою граматико-перекладного методу були засади порівняльного мовознавства, за якими різні мови мають у своїй основі спільні взаємозамінні елементи [40, с. 248].

На заняттях за граматико-перекладним методом студенти спочатку вивчають правила, а потім застосовують їх, виконуючи різноманітні завдання, перекладаючи речення з рідної мови на українську та навпаки. Більш досвідчені студенти можуть перекладати весь текст. Мінімальну увагу приділяють розвитку навичок мовлення й аудіюванню, а заняття проводять рідною мовою студента. Лексику викладають шляхом надання списків слів і їхнього перекладу. Є багато граматичних таблиць і правил, які студенти повинні запам'ятати перш ніж переходити до інших завдань [48].

Основними цілями цього методу є розвиток умінь читання для розуміння літератури іншою мовою та сприяння загальному інтелектуальному розвитку учнів. Граматичні вправи є основою уроків. Граматико-перекладний метод передбачає вміння працювати з граматичними нюансами, що з'являються при аналізі форм і структур мови оригіналу та їхніх відповідників у мові перекладу [40, с. 249]. Цей метод широко використовують на заняттях з англійської мови у вищих навчальних закладах України.

Щодо викладання української мови, то цей метод може підійти для вивчення українських відмінків та інших граматичних аспектів, яких немає в рідній мові студентів. Наприклад, студенти можуть перекладати невеликі тексти або прості речення, такі як «У мене є яблуко», «У нього є яблуко», «У нас є яблуко» тощо. Також цей метод може використовуватись під час вивчення фразеологізмів, прислів'їв, приказок і слів у переносних символічних значеннях. Докладний аналіз образних асоціацій, що виникають у словах-аналогах різних мов, дають змогу встановити послідовні кореляції між лінгвістичними чинниками [36, с. 125].

Однак основним недоліком цього методу є відсутність мовленнєвої практики. Тому перекладний метод може бути ефективним лише як частина уроку, але не більше.

Наступний, не менш ефективний метод, – **аудіолінгвальний**. Він сприяє формуванню у студентів мовленнєвих навичок, що підтримують процес засвоєння мови. Засвоюється мова за допомогою аудіолінгвального методу природним шляхом, максимально наближеним до процесу засвоєння мови дитиною [5, с. 74]. Основний спосіб навчання – тренування мовленнєвих зразків, зокрема діалогів, які використовує викладач для практики та запам'ятовування мовного матеріалу. Такі діалоги базуються на стандартних комунікативних моделях.

Подібні діалоги (див. авторський приклад – рис. 1) можуть бути застосовані на уроці, наприклад, коли студенти щойно засвоїли нові розмовні фрази та мають їх відпрацювати як під час заняття, так і вдома. Оптимальним способом є розігрування цих діалогів у парах або разом із викладачем після заповнення пропусків у тексті.

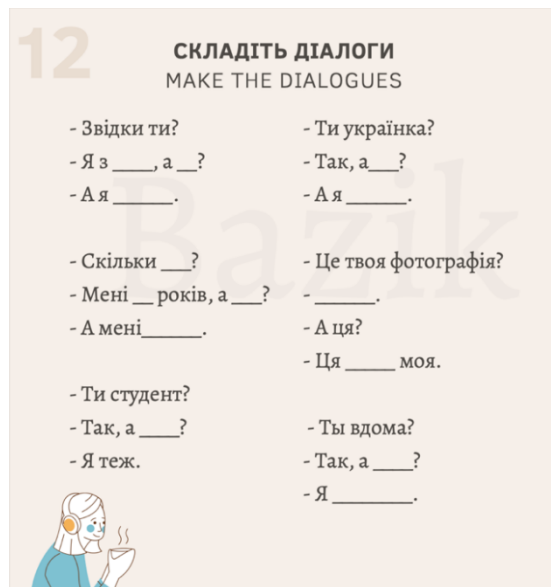

Рисунок 1 – Приклад діалогу

В аудіолінгвальному методі використовують чотири основні типи діалогів:

1) репродукція (повторення) – студент повторює вислів викладача без змін. Цей тип вправ є ефективним для засвоєння базових щоденних фраз, таких як: «Доброго ранку!», «Добрий день!», «Добрий вечір!», «Дякую!», «До побачення!» тощо;

2) флексія (відмінювання) – зміна форми слова в межах одного речення (зміна закінчення для вираження граматичної категорії, такої як час, спосіб, особа, число, відмінок або рід). Цей тип вправ добре підходить для практики відмінювання слів в українській мові на різних рівнях. Однак його не варто використовувати надто довго, оскільки монотонне повторення

граматичних форм без комунікативного контексту може бути нудним для студентів. Це переважно вправа на запам'ятовування пройденого матеріалу;

3) заміна (підстановка) – заміна одного слова іншим при збереженні синтаксичної структури речення. Така вправа особливо корисна для засвоєння відмінкових форм, категорій роду, числа, а також синонімів на просунутому рівні. Застосування цієї техніки одразу після пояснення граматичного матеріалу сприяє кращому запам'ятовуванню нових форм через їх багаторазове написання та вимову;

4) перефразування – студент змінює формулювання вислову викладача, зберігаючи його зміст. Як і попередній тип, ця вправа сприяє автоматизації мовленнєвих зразків, проте не забезпечує повноцінної комунікації, тому її слід використовувати дозовано.

Багато сучасних онлайн-програм та мобільних застосунків для вивчення мов ґрунтуються на аудіолінгвальному методі. Він є ефективним засобом дистанційного та самостійного навчання, наприклад, за допомогою відеоуроків. Цей метод добре підходить для студентів початкового рівня, оскільки вони потребують запам'ятовування великої кількості базової лексики та звукових моделей цільової мови.

Однак надмірне використання аудіолінгвального методу в аудиторії для студентів вищого рівня не рекомендується. Оскільки цей підхід передбачає механічне повторення мовних структур без створення реальних комунікативних ситуацій, він не забезпечує достатнього розвитку навичок мовленнєвої взаємодії. Студенти не вчаться самостійно будувати нові висловлювання, що є необхідним у реальному мовленні. Недостатню увагу також приділяють вивченню граматики, адже студенти здебільшого позбавлені можливості зрозуміти, чому фраза будується так, а не інакше, або чому слово вживається в тій, а не в іншій формі [5, с. 74].

Прихильники **структурного підходу** розглядають мову як систему граматичних правил, які необхідно опановувати поступово, у певній послідовності. Основну увагу приділяють засвоєнню мовних структур, де кожна наступна навичка ґрунтується на попередній, а не на механічному заучуванні лексики [48].

Прикладом використання структурного підходу у викладанні української мови є вивчення категорії роду іменників перед опануванням присвійних займенників. Оскільки ці мовні явища взаємопов'язані, студент зможе правильно використовувати всі форми присвійних займенників лише після того, як засвоїть поняття роду в українській мові. Це особливо важливо для викладання української як іноземної, оскільки в деяких мовах, наприклад, у китайській чи англійській, категорія роду іменників відсутня. Тому студентам потрібно певний час, щоб усвідомити значення цього поняття для подальшої мовленнєвої практики.

Структурний підхід охоплює розвиток усіх чотирьох основних мовних навичок: аудіювання, говоріння, читання та письма. Цей метод є універсальним і може ефективно поєднуватися з іншими підходами до навчання мови, доповнюючи їх та підсилюючи комунікативний аспект навчального процесу.

Метод повної фізичної реакції (TPR – скорочено від назви методу англійською мовою «Total Physical Response») зосереджується на розвитку аудіального сприйняття мови шляхом виконання базових команд, таких як «встаньте» або «сідайте». Цей підхід поєднує мовні елементи з фізичною активністю, що сприяє комплексному засвоєнню матеріалу. Метод TPR також можна пов'язати з «теорією сліду» (trace theory) пам'яті в психології. Відповідно до цієї теорії, щораз, коли пам'ятковий зв'язок простежується або закріплюється інтенсивніше, він стає міцнішим і з більшою ймовірністю буде відтворений у майбутньому [58, с. 74].

Під час заняття за методом TPR викладач дає усні команди цільовою мовою, супроводжуючи їх відповідним рухом. Студенти реагують, виконуючи вказані дії. Такий підхід допомагає активно співвідносити мовні вислови з їхнім значенням і водночас опосередковано засвоювати граматичні структури.

TPR ефективний для студентів різного віку, однак найчастіше використовується при навчанні дітей і початківців. Наприклад, після засвоєння лексики, пов'язаної з предметами класу або прийменниками, студентам можна дати такі команди:

Візьміть ручку.

Розгорніть підручник.

Дайте мені олівець.

Метод TPR особливо ефективний в офлайн-навчанні, оскільки студенти можуть працювати в парах: один студент дає команду українською мовою, а інший виконує дію, після чого вони обмінюються ролями. Таким чином, студенти не лише опрацьовують нову лексику, а й тренують мовлення, що є надзвичайно важливим для початківців.

Однак цей метод може не підходити всім студентам, бо дехто може вважати його дитячим або неефективним. Тому викладачам варто використовувати TPR не на кожному занятті та не надто довго – головна мета таких вправ полягає в короткочасному залученні студентів до рухової активності перед поверненням до звичних навчальних завдань. Оптимальна тривалість подібних вправ не повинна перевищувати 10 хвилин, особливо якщо йдеться про заняття з дорослими студентами.

Ще одним традиційним підходом у викладанні мов є **природний підхід**. Він імітує природне засвоєння мови, акцентуючи увагу на комунікації та навчанні через занурення в мовне середовище. Основна мета цього методу – створення невимушеної атмосфери, яка сприяє спонтанному

мовленню без страху помилок. Викладач не примушує студентів до говоріння й не виправляє їхні помилки безпосередньо, щоб знизити рівень тривожності та заохотити вільне використання другої мови. [58, с. 75]

Цей підхід особливо ефективний для розвитку розмовних навичок, коли пріоритет надається вільності мовлення, а не точності. Викладач може використовувати настільні ігри або завдання, що передбачають знайомство з українською культурою, традиційними стравами, місцевими жителями, їхніми звичаями та способом життя. Це особливо корисно для студентів, які планують подорожувати, працювати або навчатися в Україні.

Природний підхід також сприяє розвитку мовленнєвої впевненості у студентів середнього рівня, які вже мають знання, але соромляться говорити в реальних ситуаціях. Наприклад, викладач може задати тему для обговорення, таку як «Українська національна кухня», та розпочати урок із демонстрації зображень або відео. Після цього студенти обговорюють заздалегідь підготовлені питання, а викладач лише підтримує розмову, уникаючи виправлення помилок під час мовлення.

Якщо урок індивідуальний, викладач спілкується зі студентом без переривань і виправлень, що допомагає створити атмосферу дружнього діалогу, а не формального заняття. У такому форматі викладач є радше співрозмовником і мотиватором, а не суворим наставником.

Попри численні переваги, природний підхід важко використовувати постійно. Він не підходить для введення нових граматичних структур та лексики, оскільки акцентує на зрозумілих і змістовних практичних завданнях, а не на створенні граматично досконалих висловлювань і речень [58, с. 80].

Отже, природний підхід є чудовим інструментом для розвитку розмовних навичок і подолання мовленнєвого бар'єру, особливо серед

студентів середнього рівня. Однак його слід поєднувати з іншими методами для повноцінного вивчення мови.

Метод навчання, заснований на виконанні завдань, або англійською **Task-Based Language Teaching (TBL)**, – це підхід, у якому завдання є основною одиницею планування та навчання у викладанні мови [58, с. 81]. Студентам пропонують завдання, у яких треба заповнити пропуски шляхом пошуку необхідної інформації в тексті, або завдання відкритого типу, де студенти реагують на певну ситуацію, висловлюючи свої почуття або думки. У цій технології мова виступає не як вправа, а як інструмент виконання завдання, тобто є інструментом досягнення мети [38, с. 115]. Перевагами цього методу є відсутність обмежень у використанні мови. Під час виконання завдання студенти використовують усю доступну лексику, а не лише конкретні слова чи фрази. Такі завдання спонукають до активного спілкування між студентами й викладачем цільовою мовою. Крім того, заняття в такому форматі цікаві та мотивувальні, що робить їх ефективними для учнів будь-якого віку. Для викладання української мови цей метод буде особливо корисним для студентів середнього та високого рівня, яким потрібна мовленнєва практика.

Прикладом таких завдань можуть бути вправи на заповнення таблиць, бланків або форм. Наприклад, студенти уявляють себе пацієнтами лікарні й заповнюють карту пацієнта, а потім проводять взаємне опитування, складають діалог як лікар і пацієнт. Інший варіант – підготовка до подорожі в Україну. Студенти мають працювати в парі або у групах, купити квитки на літак, знайти гарний готель та забронювати номер у ньому. Такі завдання готують студентів до реальних життєвих ситуацій. Під час виконання вправ викладач має уважно слухати і підтримувати студентів, але не втручатися у процес складання діалогів, адже ціль TBL більше у розмовній практиці, ніж у граматично правильних реченнях.

Існує розлога класифікація типів завдань для різних рівнів і цілей навчання, а також етапи уроку для роботи з методом TBL, на яких ми не будемо зупинятися в цій роботі, адже це не найголовніший метод у викладанні системи відмінювання української мови через низку недоліків. По-перше, деякі студенти можуть виконати завдання, використовуючи лише наявні мовні ресурси, і не опанувати новий мовний матеріал. По-друге, дехто може бути надто сором'язливим, щоб говорити, або вважати, що говорити варто лише тоді, коли викладач їх слухає. У таких випадках лише найактивніші учасники братимуть участь у виконанні завдання, тоді як інші мовчатимуть. Та найголовніше – у таких завданнях може бути важко проконтролювати саме правильність вживання відмінків всіма учнями, особливо на початковому рівні. Спірним також залишаються критерії оцінки результатів роботи учнів.

Проте найбільша перевага методу – практика мовлення та розвиток навички самоаналізу і командної роботи, тому він може бути застосований у роботі з учнями під час закріплення вже пройденого матеріалу, наприклад, відпрацювання пройдених відмінків та інших тем у кінці курсу.

Ще одним цікавим методом у викладанні іноземних мов є **«метод мовчання» (Silent Way)**, розроблений Каледом Гаттеньо. Він ґрунтується на тому, що викладач повинен мовчати якомога більше під час уроку, а студента слід заохочувати до максимальної мовної активності [58, с. 90]. Викладач використовує різноманітні засоби, такі як жести, таблиці, дошка та інші матеріали, щоб допомогти студентам працювати самостійно і виправляти власні помилки. Також заохочується навчання в парах та групах для взаємодопомоги.

Наприклад, викладач дає студентам час виправити власні помилки перед тим, як підказати правильний варіант. У цьому методі не поширена

похвала чи критика, щоб студенти не залежали від оцінки викладача, а розвивали самостійність.

Загальна мета цього методу – досягнення рівня, близького до носія мови, з акцентом на правильну вимову та опанування просодичних елементів мови [58, с. 74]. Цей підхід особливо корисний для студентів, які ще не знають звуків української мови. У методі «мовчання» використовуються різнокольорові таблиці, де кожному звуку відповідає певний колір. При впровадженні нового матеріалу викладач завжди рухається від відомого до невідомого, тому спочатку викладач вводить звуки, які вже є в рідній мові студентів, а потім поступово переходить до нових звуків, таких як ї /ji/, ц /ts/, щ /ʃʃ/, ґ /g/, ч /tʃ/, ш /ʃ/, виділяючи їх іншими кольорами від більш відомих звуків, щоб зосередити увагу учнів.

Також цей метод можна застосовувати під час вивчення наголосу в багатоскладових словах. Наголошені голосні виділені червоним кольором, що допомагає студентам самостійно читати та практикувати правильну вимову (рисунок 2).

(1) Киї́в - столи́ця України. (2) Це найбі́льше украї́нське мі́сто.
(3) У ньо́му мешка́ють по́над два з полови́ною мільйо́ни чоло́вік.
(4) Киї́в розташо́ваний на бере́гах рі́чки Дні́про. (5) Щоро́ку мі́сто
відві́дують ба́гато украї́нських та інозе́мних тури́стів.
(6) Тут є́, на що подиві́тися. (7) Чимало́ пам'ятни́х місць нага́дують
про знаме́нні поді́ї з істо́рії Ки́єва та всі́єї краї́ни.

Рисунок 2 – Приклад тексту для практикування наголосів

У такий спосіб можна виділяти закінчення слів при вивченні відмінків української мови. Студенти будуть відмінювати різні слова за аналогією з мінімальним втручанням викладача, більше працюючи самостійно.

«Мовчазний метод» використовує переважно структурний підхід, у якому уроки будуються навколо граматичних елементів і пов'язаного лексичного матеріалу. У цьому методі також відсутні традиційні тести. Оцінювання відбувається шляхом спостереження за діями студентів.

Викладач звертає увагу не на ідеальну вимову, а на поступовий прогрес у володінні мовою.

Хоча «мовчазний» метод не є основою для повного оволодіння українською мовою, він має велику цінність як допоміжний підхід у процесі викладання. Цей метод нагадує викладачам про те, як важливо більше залучати студентів до активної мовної діяльності. Особливо цей метод буде ефективним для навчання звукової системи української мови, що є складним аспектом для іноземців.

Цей розділ висвітлює найпопулярніші методи та підходи у викладанні іноземних мов. У наступних розділах приділимо особливу увагу комунікативному підходу та білінгвальному методу, оскільки вони є найбільш ефективними та корисними для викладання української мови як іноземної.

1.3. Білінгвальний метод у викладанні відмінювання іменників

Білінгвальний метод, або двомовне викладання, був розроблений професором К. Дж. Додсоном з Уельсу. Цей метод передбачає використання двох мов, тобто рідної мови та цільової мови, у процесі навчання другої мови [55]. Метод ґрунтується на подібностях і відмінностях, що існують між двома мовами. Наприклад, якщо ми викладаємо українську мову в Китаї, пояснення нового матеріалу відбуватиметься китайською мовою, але основна частина уроку буде проведена українською. За цим методом лише викладач може використовувати рідну мову студентів для пояснення складного матеріалу, а учні мають розмовляти українською й не зловживати рідною мовою в аудиторії.

Білінгвальний метод допомагає зекономити час у процесі пояснення складних граматичних правил і лексики, тому що викладачеві не потрібно створювати описові ситуації для пояснення значення слів цільовою мовою.

Це також забезпечує точність розуміння, оскільки значення нових слів подається рідною мовою студента, тож не виникатиме хибне трактування. Студентам досить важко засвоїти лінгвістичні терміни українською мовою, тому пояснення винятково українською може бути складним для розуміння й викликати багато запитань. У мовних школах часто трапляються ситуації, коли учні звертаються до репетиторів із метою пояснити їм англійською або іншою мовою той матеріал, який був пройдений на заняттях підготовчого факультету виключно українською мовою. Саме тому білінгвальний метод полегшує навчальний процес як для викладачів, так і для студентів.

Однак існують певні недоліки цього методу. По-перше, непрофесійний викладач може зловживати використанням рідної мови студентів, що у свою чергу призводить до непорозуміння, коли і яку мову використовувати в аудиторії. Викладач повинен уникати тривалого змішування двох мов на занятті та встановити чіткі часові межі для використання рідної й цільової мов. Цей метод не рекомендується для викладання українського алфавіту, оскільки це може спричинити використання звуків рідної мови студентів замість українських звуків. Проте білінгвальний метод підходить для викладання відмінювання слів української мови, тому що допомагає зберегти час і зусилля на пояснення складного граматичного матеріалу. Рідна мова студентів може бути частково використана для візуальної демонстрації правил, наприклад, як у підручнику Г. Р. Мацюк «Українська мова. Практичний курс для іноземців», де правила описано українською та англійською мовами (рис. 3), а всі таблиці та практичні завдання лише українською [30, с. 75].

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК (Д. В.)
(The Dative case)

Кому? ((to) whom?) **Чому?** ((to) what?)

Вживається (Is used):

– для позначення особи, до якої направлена певна дія (to denote the person toward whom a certain action is directed)

Він дарує квіти *своїй сестрі*. – Кому він дарує квіти? Чий сестрі він дарує квіти?

– для визначення віку (to state the age)

Цьому студентові(-у) двадцять років. – Кому 20 років? Якому студенту 20 років?

– у безособових реченнях (in impersonal sentences)

Мені тут холодно. – Кому холодно?

74

Рисунок 3 – Правила вживання давального відмінка

Варто зазначити, що цей метод працює лише в аудиторії, де всі студенти є носіями однієї мови або знають англійську, яка буде виступати мовою посередником. Для використання цього методу викладач також має дуже добре володіти рідною мовою студентів та знати всі лінгвістичні терміни не лише українською, а й іноземною мовою.

Загалом білінгвальний метод є одним із найефективніших методів викладання української мови. Використання рідної мови для пояснення складного матеріалу допомагає зробити навчальний процес приємнішим та зрозумілішим для студентів і викладачів. Цей метод більше підходить для початківців, ніж для студентів просунутого рівня. Білінгвальний метод варто поєднувати з іншими методами викладання, які було зазначено вище.

1.4. Нейролінгвістичне програмування у викладанні української мови

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) – це система психологічних підходів, розроблена Річардом Бендлером і Джоном Гріндером у 1970-х роках. Стратегії НЛП щонайперше орієнтовано на оптимізацію комунікативних процесів і засновано на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі та ідентифікації складників внутрішнього

світу індивідуальності й умінні конструювати позитивні моделі комунікативної поведінки, що в аспекті гармонійної комунікації визнано актуальним [25, с. 96].

У нейролінгвістичному програмуванні модальність відіграє ключову роль, особливо в контексті навчання мови. Це поняття стосується сенсорних систем, через які ми сприймаємо та обробляємо інформацію. Здатність виявити провідну модальність студента дає змогу викладачу урізноманітнити виклад матеріалу – збагатити його наочними маркерами (ілюстративний матеріал), кінестетичними (мнемонічні засоби) або ж аудіальними (читання, аудіювання) видами [51, с. 185]. Розуміння провідної модальності студента дозволяє викладачеві адаптувати методи навчання. Викладачі, які враховують різні модальності, створюють більш різноманітні та цікаві заняття, що відповідають потребам кожного учня. Це може охоплювати:

- використання мультимедійних матеріалів (відео-, аудіоматеріали);
- застосування ігор й інтерактивних вправ;
- заохочення до обговорень та дискусій;
- надання можливості для самостійної практики й експериментів із мовою.

Використання всіх модальностей у процесі навчання дозволяє створити більш глибокі та стійкі нейронні зв'язки. Коли людина одночасно бачить слово, чує його вимову й відчуває його значення (наприклад, через емоцію або асоціацію), інформація запам'ятовується краще. Викладачі можуть приносити певні предмети, пов'язані з темою заняття, щоб студенти мали змогу не лише побачити написане слово на дошці, а й потримати його в руках, ознайомитись із ним ближче. Для гарного запам'ятовування важливе все: візуальний образ, вимова вголос, фізичне сприйняття об'єктів, навіть їхній колір та запах.

Оскільки студент може надавати перевагу певній модальності, навчати його необхідно, здійснюючи вплив на всі канали сприйняття і перероблення інформації з урахуванням індивідуальних особливостей [26, с. 161]. Хоч у кожної людини є домінуюча модальність, потрібно розвивати всі сенсорні системи. Це робить процес сприйняття та обробки інформації більш гнучким та ефективним. Наприклад, якщо аудіалу важко з письмовою частиною, його можна спонукати більше писати, а візуалу – більше слухати. Якщо учень стикається з певними труднощами у процесі навчання, НЛП дає можливість знайти альтернативні шляхи для засвоєння матеріалу. Наприклад, якщо візуал не може запам'ятати вимову, можна запропонувати йому візуалізувати рух губ або положення язика, показати транскрипцію важких для нього слів.

Під час роботи у великих аудиторіях викладачам важко знайти індивідуальний підхід до кожного студента, саме тому найефективніший шлях – поєднання всіх каналів сприйняття і переробки інформації. Добре структуровані підручники допомагають викладачам знайти найкращий метод викладу матеріалу, який об'єднує всі модальності. Сучасні підручники з аудіосупроводом дозволяють студентам не лише прочитати текст чи діалог, а й прослухати його декілька разів. Найбільш ефективним буде прослуховування матеріалу перед прочитанням, тому що більшість людей гірше сприймають інформацію іноземною мовою саме наслух. У цьому також допомагають відеоматеріали, які дають студентам можливість не лише почути мову, а й побачити міміку й жести мовців. У такий спосіб інформація сприймається краще та викладачам легше зосередити увагу студентів на занятті. Не викликає сумніву й доцільність використання різножанрових фільмів, новин, реклами, що демонструють використання живої мови в конкретній ситуації в поєднанні з невербальними засобами спілкування: жестами, мімікою, позами, поглядом [26, с. 162].

Ще одним важливим елементом візуальної модальності є ілюстрації та фотографії під час викладання нової лексики. Студентам набагато легше запам'ятати нове слово, якщо під час знайомства з ним він побачив цікаву або навіть кумедну фотографію, яка закріпилась у його свідомості поруч із цим словом. Наразі у створенні таких яскравих зображень допомагає штучний інтелект, котрий здатен створити будь-який візуальний супровід швидко та ефективно. Візуальний супровід варто використовувати не лише під час демонстрації нової лексики, а й граматики. Наприклад, така «візуальна» вправа допоможе студентам проявити креативність та скласти власні речення з використанням місцевого відмінка української мови (рисунок 4). Продемонстрована вправа є авторською розробкою. Далі в роботі використано авторські приклади.

Рисунок 4 – Приклад використання зображень під час вивчення місцевого відмінка

Студенти-кінестети краще засвоюють іншомовний матеріал, коли можуть використовувати його у рольовій грі, у грі зі словами, написаними на картках [13, с. 9]. Викладач може запропонувати студентам написати щось на дошці або використати певні дидактичні ігри, у яких завжди використовуються картки та інші фізичні об'єкти. Наприклад, такі ігри, як «Склади історію»,

«Alias» або «Гра про емоції» чудово доповняють розмовні клуби й заняття з української мови як іноземної.

Згідно з концепцією НЛП, важливо створювати мотивацію, яка відповідає поточним інтересам студентів, враховуючи їхні цінності та індивідуальні особливості [13, с. 10]. Викладач може створювати «якорі» – асоціації між позитивним станом (наприклад, успішним виконанням завдання) і певним зовнішнім стимулом (дотик, слово, жест). Це дозволяє студенту викликати ресурсний стан, коли це необхідно, наприклад, перед розмовною практикою. Важливо налаштовувати студентів на позитивний результат та надихати їх на активну роботу на заняттях. НЛП може допомогти сором'язливим студентам подолати мовний бар'єр і не боятися помилок. Головне – дати правильні установки та підтримувати їх у навчальному процесі.

Отже, НЛП надає викладачам української мови як іноземної потужний інструментарій для створення індивідуалізованих, мотивувальних та високоефективних програм навчання, враховуючи унікальні особливості кожного студента.

1.5. Комунікативний підхід у викладанні відмінювання іменників

Головне завдання вивчення української мови як іноземної полягає в послідовній комунікативній організації навчального процесу [45, с. 52]. Комунікативний підхід зародився у XX столітті у Великобританії й активно використовується зараз у всьому світі для викладання різних мов. Цей підхід передбачає вивчення іноземних мов через реальне, вільне спілкування та орієнтацію саме на комунікацію [29, с. 158]. Комунікація передбачає інтеграцію всіх чотирьох видів мовних умінь: читання, письма, аудіювання, говоріння [3]. Отже, вивчення системи відмінювання української мови також має бути інтегроване в урок таким чином, щоб учні бачили особливості використання відмінків у різних діалогах, текстах, чули в аудіюванні тощо.

У сучасних посібниках здебільшого представлено граматичні таблиці та вправи на відмінювання. Як правило, відмінки подаються в такій послідовності: називний, кличний, місцевий, знахідний, родовий, давальний, орудний. Проте такий формальний спосіб подачі матеріалу не забезпечує достатнього рівня запам'ятовування й опрацювання, оскільки позбавлений комунікативної спрямованості.

Дорослим набагато легше засвоїти матеріал, якщо існує певна комунікативна мета, якої необхідно досягти в реальному житті. Адже українську мову вчать здебільшого для усного мовлення в різних життєвих ситуаціях, для роботи чи навчання, спілкування в побуті тощо. Після чіткого визначення цілей вивчення мови методисти й викладачі мають підібрати відповідний навчальний матеріал, який у першу чергу зацікавить учня та вмотивує його вчитися далі. Усе навчання при цьому відбувається лише цільовою мовою, викладач не використовує рідну мову студентів для пояснення навчального матеріалу, що допомагає більше зануритись у навчальний процес [29, с. 158].

Комунікативна атмосфера повинна пронизувати все заняття, починаючи з повідомлення викладачем завдань і закінчуючи підсумком заняття, коли оцінюють роботу студентів, наголошуючи на їхніх досягненнях саме в оволодінні комунікацією [9]. Це стосується і вивчення системи відмінювання, без якої важко сформулювати чітке комунікативне повідомлення для реципієнта, навіть в умовах простого побутового спілкування. Однак у більшості сучасних підручників української мови як іноземної відмінювання подається як окремий граматичний блок, який дуже рідко інтегровано в тему уроку і ніяк не закріплено комунікативною практикою. Наприклад, у підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» в одинадцятому уроці комунікативною темою є «Наші дії», а граматичною – знахідний відмінок однини присвійних займенників і

прикметників. Комунікативна тема не корелює з граматичною, тим самим плутає учнів та викладачів, а сам урок є лише сукупністю завдань, які не пов'язані між собою і не вирішують жодного комунікативного завдання. На таких заняттях учні чи студенти втрачають сенс навчання й швидко забувають пройдений матеріал. Стратегічними освітніми та методичними аспектами ефективного навчання іноземних студентів є комунікативна спрямованість навчання (ситуативність, інтерактивність, медіакультурна актуальність) і комплексність мовлення як взаємодія всіх видів діяльності [14, с. 19]. Неможливо вивчати граматику окремо від фонетики, лексики, словотвору чи орфографії, бо процес мовлення відбувається лише за умови взаємозв'язку всіх елементів мови. Вивчаючи лише закінчення певних слів, студент не завжди усвідомлює, як саме застосовувати ті чи ті вивчені елементи в мовленні. Безперечно, вивчення граматичних правил залишається актуальним у вивченні іноземних мов у дорослій аудиторії як певна основа для подальшого засвоєння матеріалу. Знання правил скорочує шлях іноземного студента до практичного засвоєння нерідної мови [13, с. 25].

У програмі має бути відведений час на пояснення певних правил викладачем та запитань учнів щодо незрозумілих моментів. Проте після цього необхідно провести закріплення вивченого правила, спочатку через виконання низки простих вправ. Наприклад, заповнення пропусків, відкриття дужок, відповіді на тестові чи відкриті запитання. Останній етап уроку має складатися із завдань більш практичного, вільного характеру, щоб студенти змогли самостійно скласти речення, діалоги, тексти з використанням засвоєної граматики. Така послідовність викладу матеріалу використовується в комунікативній методиці в усьому світі. Джек С. Річардс у книзі "Communicative language teaching today" зазначає, що граматична компетентність є важливим аспектом вивчення мови, проте учень може

засвоїти правила побудови речень у мові і все одно не досягти значного успіху у використанні мови для змістовного спілкування. Саме ця здатність і є тим, що розуміють під терміном комунікативна компетентність [57, с. 3]. Отримати комунікативну компетентність можливо лише через спілкування і реальне використання вивченого на практиці.

Вивчати граматику – означає вивчати єдність форми, значення, способу його вираження й функційної ролі в реченні [17, с. 435]. У межах комунікативного підходу опанування граматики має відбуватися на прикладі реальних комунікативних ситуацій, у природному контексті. Ефективне засвоєння матеріалу передбачає дотримання послідовності етапів, відомої в методиці викладання іноземних мов як PPP – Presentation, Practice, Production (Презентація, Практика, Відтворення). Водночас цей традиційний підхід доцільно доповнювати цікавими автентичними матеріалами, які стимулюють розвиток як рецептивних, так і продуктивних мовних умінь. З'ясуємо сутність етапів.

Етап презентації починається з демонстрації тексту або діалогу, у якому використано необхідну граматичну структуру. Метою презентації є ознайомлення студентів із темою заняття та демонстрація функціонування нової граматичної конструкції на практиці [56, с. 7].

Суттєву роль відіграє використання інтерактивних матеріалів — відео, аудіо, фотографій, а також особистих історій викладача, презентованих на дошці чи екрані. Необхідні граматичні конструкції мають бути завчасно виділені в тексті, щоб студенти могли відразу звернути на них увагу під час перегляду й мимоволі розпочати їхнє аналізування.

На подальшому етапі викладач детально опрацьовує конструкції разом зі здобувачами освіти, акцентуючи на їхніх формальних та функційних особливостях. Наприклад, під час вивчення відмінків можна виокремити всі слова у потрібній формі та з'ясувати, чи розуміють студенти

причини використання кожного з відмінків у наведених реченнях. На цьому етапі ефективними є різноманітні таблиці, ілюстрації та схеми, які наочно демонструють відмінкові закінчення й можливі винятки.

Етап практики складається із серії вправ, які дають змогу студентам засвоїти нове правило або, іншими словами, перенести те, що вони знають, із короткочасної пам'яті в довготривалу [56, с. 10]. Якщо на уроці здобувачі вперше ознайомлюються з давальним відмінком, то основним завданням етапу практики є закріплення закінчень іменників однини в цій формі. Для цього доцільно використовувати вправи на розкриття дужок, заповнення пропусків, пошук помилок у реченнях та інші подібні завдання. Кількість таких вправ визначається тривалістю заняття, проте зазвичай не перевищує двох-трьох вправ. Перевірку виконаних завдань викладач може здійснити разом із групою або продемонструвати правильні відповіді на екрані й надати роз'яснення на запитання студентів. Цей етап важливий для ефективного засвоєння нового граматичного матеріалу, тому його не варто пропускати. Подібні вправи мають бути в домашньому завданні для подальшої практики студентів [29, с. 159].

Остання фаза – **етап відтворення** – є найважливішою у процесі вивчення іноземних мов. На жаль, у багатьох сучасних підручниках цей етап часто пропускають і заняття завершується на другому етапі [29, с. 159]. Студенти виконують завдання, орієнтовані переважно на опрацювання граматичної форми, проте фактично не залучають нові граматичні структури у продуктивні види мовленнєвої діяльності. На цьому етапі здобувачам надається можливість не лише заповнити пропуск окремим словом, а й самостійно сформулювати речення або розгорнутий вислів на задану тему, використовуючи відповідні граматичні засоби.

Добір вправ на етапі відтворення залежить від рівня мовної підготовки студентів і цілей заняття. Для початкового рівня доцільним є використання

серії запитань, які здобувачі освіти можуть обговорювати у парах або з викладачем. Наприклад, під час опрацювання давального відмінка ефективними є запитання, що починаються зі слів «Кому?» або «Чому?». У такому форматі студенти застосовують цільову граматичну форму в мовленні, що сприяє її подальшому коректному використанню в реальних комунікативних ситуаціях.

Для студентів вищого рівня до запитань доцільно додавати комунікативну тему для обговорення. Так, під час вивчення давального відмінка це може бути тема подарунків на різні свята. Чим більш спонтанним і природним є мовлення здобувачів, тим ефективнішим буде етап відтворення. З огляду на це не слід обмежувати студентів у творчих проявах чи ініціативності під час обговорення, навіть якщо їхні репліки частково виходять за межі основної теми заняття, адже головною метою опанування мови є комунікація.

На цьому етапі викладач має зосереджено слухати студентів, не перериваючи їх, а всі мовні помилки обговорювати після завершення вправи або окремої відповіді. Невірно вжиті слова чи конструкції можуть бути записані на дошці й детально проаналізовані разом із групою.

Отже, перевагами комунікативного підходу є зосередженість на практиці спілкування та активне залучення студентів на всіх етапах заняття. Саме тому він наразі є найефективнішим і найчастіше застосовуваним у різних країнах світу під час викладання іноземних мов [29, с. 160]. Дотримання усіх етапів методичної моделі «Презентація. Практика. Відтворення» дає змогу викладачеві цілісно поєднати граматичний компонент заняття з комунікативною практикою. Водночас зазначений підхід не є єдиним можливим, оскільки побудова результативної навчальної програми передбачає інтеграцію кількох методичних підходів, а не опору лише на один із них.

Недоліком розглянутого підходу є обмеження щодо використання рідної мови студентів під час пояснення нового матеріалу. Унаслідок цього окремі здобувачі можуть недостатньо зрозуміти правило або не мати змоги поставити викладачеві запитання й отримати зрозумілу відповідь. Особливо це актуально для студентів початкового та середнього рівнів, які є носіями неслов'янських мов. Значні відмінності між граматичними структурами й лексичними системами їхньої рідної мови та української ускладнюють сприйняття пояснень без перекладу чи додаткових коментарів мовою-посередником. Це стосується й опанування відмінкової системи української мови. Викладачеві доводиться витрачати більше часу на пояснення правил українською, що уповільнює темп заняття та зумовлює потребу у тривалішому самостійному опрацюванні матеріалу студентами. Рішення цього завдання запропоновано білінгвальним методом, який ми розглянули у попередньому розділі.

Висновки до розділу 1

У першому розділі проведено ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних засад викладання української мови як іноземної, що дає змогу зробити низку важливих висновків.

Перш за все, було встановлено, що викладання української мови для іноземної аудиторії є актуальним питанням у світі, яке потребує більшої уваги зі сторони філологів та методистів. Розробка сучасних якісних підручників та навчальних посібників сприяє популяризації української мови й культури в усьому світі. Для ефективності викладання викладачі мають детально аналізувати особливості української мови та ретельно добирати сучасні методи навчання, адаптуючи їх до потреб своїх студентів.

Детальний аналіз методів навчання мов дозволив визначити, які методи найбільш ефективно сприятимуть досягненню необхідного

результату в мовній підготовці студентів. Нами було проаналізовано десять сучасних методів і підходів, а саме прямий, граматико-перекладний, аудіолінгвальний, білінгвальний методи, структурний, природний та комунікативний підходи, а також метод фізичної реакції, TBL і метод мовчання та виявлено, що всі вони можуть бути застосовані в курсі української мови як іноземної. Дослідження виявило, що наразі не існує універсального методу, який може задовільнити потреби всіх студентів. Кожен метод має переваги та недоліки. Проте, найкращими методами для навчання української як іноземної є комунікативний підхід, білінгвальний метод та метод тиші. Усі ці методи слід адаптувати до конкретних потреб викладача та студентів – відповідно до їхнього рівня, віку, цілей тощо. Водночас інші методи, згадані в цьому розділі, також можуть бути використані під час навчання української мови іноземців.

Дослідження оприявило низку ключових чинників, що впливають на вибір та ефективність методів викладання. Серед них такі: мета й тема заняття, рівень студентів, кількість студентів в аудиторії, рівень володіння рідною мовою студентів викладачем, фонові знання здобувачів освіти, особисті побажання та характер студентів. Врахування цих чинників є критично важливим для успішного впровадження та функціонування запропонованих методів на заняттях з української мови.

Дослідження також продемонструвало важливість застосування знань із нейролінгвістичного програмування в контексті навчання мови. Викладачі, обізнані в особливостях сприйняття інформації своїми студентами, здатні покращити навчальний процес шляхом запровадження мультимедійних матеріалів, ігор й інтерактивних вправ на заняттях. Це підкреслює необхідність впровадження всіх видів модальності у процес навчання, а саме наочні, кінестетичні та аудіальні маркери. Доробок НЛП надає викладачам української мови ефективний інструментарій для

створення сучасних прогресивних програм навчання, які будуть враховувати потреби кожного студента.

У межах комунікативного підходу було встановлено, що комунікативна атмосфера повинна бути присутня протягом всього заняття, незалежно від теми. У процесі навчання необхідно встановлювати комунікативну мету, яка буде визначати комунікативну тему та визначати хід заняття. Комунікативна тема має обов'язково корелювати із граматичною, тим самим мотивувати студентів опанувати певні граматичні правила. Це стосується і вивчення системи відмінювання української мови, яка є чи не найскладнішою темою для студентів, у рідній мові яких ця система відсутня.

Аналіз комунікативного підходу визначило три головних етапи запровадження нової теми на заняттях, що допоможе побудувати правильний алгоритм викладу відмінків української мови, а саме:

- 1) етап презентації, який ознайомлює студентів із новою темою і дозволяє детально її розібрати;
- 2) етап практики, який складається із серії вправ, що допомагають студентам закріпити здобуті знання;
- 3) етап відтворення, який спонукає студентів до використання опанованих знань у процесі реальної живої комунікації.

Дотримуючись усіх етапів методичної моделі «Презентація. Практика. Відтворення», викладач має змогу природно поєднати граматичний матеріал із розмовною діяльністю, зробивши заняття жвавим і захопливим. Отже, комунікативний підхід гармонійно поєднує творчість і чітку організацію, сприяючи ефективному навчанню української мови.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ІНОЗЕМЦЯМИ

У цьому розділі буде зааналізовано граматичні особливості української мови в зіставленні з іншими мовами, а також окреслено основні труднощі, з якими стикаються студенти під час засвоєння системи відмінювання іменників в українській мові. Також запропоновано приклади комунікативних тем, які демонструють особливості вживання кожного з відмінків української мови. Матеріал подано відповідно до послідовності їхнього опрацювання в курсі «Українська мова як іноземна», що дає змогу простежити логіку викладання з кута зору методики та поступове формування граматичної компетентності студентів.

2.1. Особливості викладання та типові труднощі в засвоєнні відмінювання іменників іноземними студентами

Українська мова має спільні граматичні риси з іншими слов'янськими мовами, зокрема родову характеристику іменників, відмінювання, дієвідмінювання й відносно вільний порядок слів у реченні. Іменники змінюються за відмінками, числами та мають рід. У вивченні граматичної структури української мови першорядну роль відіграють виокремлення її визначальних граматичних категорій і застосування відповідних цим категоріям принципів класифікації [56, с. 54].

Більшість іменників при поєднанні в реченні з іншими словами змінюють форму й саме цим виражають смислове відношення до певного слова [44, с. 199]. Іменники змінюють свою форму та закінчення, щоб виразити різні граматичні відношення. Форми, що показують зв'язок іменника з іншими словами в реченні, називаються відмінками. Сукупність усіх відмінкових форм

утворює граматичну категорію відмінка, яка в іменниках є самостійною морфологічною категорією. В українській мові є сім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, а також кличний, який відсутній у деяких інших слов'янських мовах.

Відсутність системи відмінювання в більшості неслов'янських мов спричиняє труднощі для іноземців під час вивчення української мови. Відмінки – грами багатозначні, однозначних відмінків в українській мові немає. Кожний із них має свою систему значень, одні з яких є основними, інші – периферійними [11, с. 72]. Студентам необхідно не лише вивчити правила відмінювання, а й зрозуміти саму суть та логіку функціонування відмінків у мові.

Категорія роду іменника є важливою в українській мові, проте вона відсутня в більшості іноземних мов. Саме тому іноземцям складно зрозуміти, чому "стіл" має чоловічий рід, а "сумка" – жіночий, адже в їхній рідній мові ця категорія з часом зникла.

Найлегшою категорією для розуміння є категорія числа, яка наявна у більшості мов світу. Однак в українській мові іменники однини й множини змінюються за відмінками, що викликає труднощі під час вивчення у більшості студентів. Через це студентам необхідно окремо вчити відмінювання іменників однини, окремо відмінювання іменників у множині.

Залежно від особливостей відмінкових закінчень, які найбільшою мірою виявляються у формах однини, змінювані іменники сучасної української мови поділяються на чотири основні парадигми, або відміни [5, с. 51]. У сучасній методології постає питання необхідності викладання чотирьох відмін української мови студентам-іноземцям. У більшості сучасних посібників цей поділ відсутній, а замість нього наводять приклади відмінювання різних слів з різними закінченнями. Наприклад, у підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у розділі 23, присвяченому давальному

відмінку, закінчення іменників жіночого роду в давальному відмінку зазначено наступним чином [28, с. 163] (рис. 5):

жіночий	хто? що?	Моніка, студентка Одеса, школа площа, земля	Моніці, студентці Одесі, школі площі, землі	а, я → і (к + і = ці)
		Франція, Італія	Франції, Італії	ія → ії

Рисунок 5 – Форми давального відмінка

Як бачимо, іменники 1-ї відміни м'якої групи із закінченням -я було вирізнено в окрему категорію для наочності, проте ніде не зазначалось, до якої відміни належать подані слова. Такий метод викладу має сенс, оскільки надмірне вживання термінів та складність поділу погіршує сприйняття граматичних правил студентами початкового рівня. При викладанні української мови як іноземної краще застосовувати правило «чим менше, тим краще» або «у простоті сила». Ускладнення пояснення граматики української мови лише погіршить процес сприйняття і заплутає студентів-іноземців.

Це стосується і винятків із правил, яких дуже багато в українській мові. Деякі викладачі намагаються продемонструвати якомога більше винятків, подати повний перелік особливостей відмінювання іменників в українській мові, думаючи, що це дасть повну картину для розуміння. Однак усупереч цьому це лише ускладнює процес викладання матеріалу. Інформацію краще викладати поступово, обирати лише необхідні для певного рівня слова та правила. Цей підхід кардинально відрізняється від викладання української мови як рідної, коли всі правила й винятки можуть пояснюватись за декілька занять. Набагато краще обрати лише найголовніші аспекти певного відмінка для студентів-початківців та повністю сфокусувати на них їхню увагу. Наприклад, при знайомстві зі знахідним відмінком української мови в підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у 8

розділі студентам пропонує лише 8 дієслів, з якими вживається знахідний відмінок [28, с. 52] (рис. 6):

чита́ти	+	журнал, книжку, слово	відповіда́ти	+	на що?	на питання
вивча́ти		досвід, мову, правило	ду́мати	+	про кого? про що?	про маму, про диктанта
слуха́ти		викладача, музику, серце	мрі́яти	+	про кого? про що?	про сина, про перерву, про літо
ма́ти		брата, сестру, волосся				
купува́ти		хліб, воду, молоко				

Рисунок 6 – Форми знахідного відмінка

Викладач може поділити ці дієслова ще на дві групи та дати по чотири дієслова за заняття, щоб у студентів був час добре опрацювати матеріал. Адже наша мета не просто вивчити нові дієслова, а навчитися правильно відмінювати іменники у знахідному відмінку, а для цього необхідно запам'ятати багато правил. Особливість знахідного відмінка в тому, що форми іменників-істот та іменників-неістот відмінюються по-різному. Варто приділити більше часу для пояснення цього правила, щоб уникнути помилок у майбутньому. І лише коли студенти засвоїли ці основні правила відмінювання, можна переходити до використання знахідного відмінка на позначення часу та напрямку руху, відмінювання прикметників, займенників та інші. Ці теми треба давати поступово і лише з прив'язкою до комунікативної теми. Наприклад, для пояснення особливостей використання знахідного відмінка на позначення напрямку руху можна обрати комунікативну тему подорожей, щоб використання правил стосувалося реального життя.

Під час вивчення відмінків української мови допомагає аудіальний канал сприйняття інформації, коли студентичують одні і ті самі слова багато разів та запам'ятовують їхню правильну форму в певному контексті. Наприклад, при постійному повторюванні словосполучення «читати книжку» студенти вже не задумуються, чому саме «книжку» і який це відмінок. Це словосполучення вже закарбувалось в їхній пам'яті назавжди. Саме тому важливо сфокусуватись на

певній групі слів та не перенавантажувати заняття новою лексикою, особливо на початкових етапах.

У такий спосіб також ефективно вивчати комунікативні конструкції, такі як: «Мене звати...», «Мені ... років», «У мене все добре» та інші. Варто знайомити з ними студентів із перших уроків незалежно від того, чи вивчали вони ці відмінки раніше. Через багаторазове повторення вони запам'ятають ці речення, навіть не усвідомлюючи, що використовують у них знахідний чи давальний відмінки.

З метою підвищення наочності та ефективності сприйняття навчального матеріалу нами було створено таблицю, що відображає всі відмінки української мови (іменник і прикметник) у трьох родах та у формі множини. У цій таблиці (Додаток А) спеціально наведено одні й ті самі слова для полегшення процесу порівняння та засвоєння відмінкових закінчень. Відмінки, у яких відмінкові форми повністю збігаються, ми виділили однаковим кольором.

Отже, головна мета викладача – це не просто ознайомити студентів із відмінюванням української мови через демонстрацію таблиць та правил, а навчити їх використовувати набуті знання в реальному житті під час спілкування з носіями мови. Для цього необхідно зв'язати граматичні правила з певними комунікативними ситуаціями. У наступному розділі ми наведемо приклади комунікативних тем для викладання кожного відмінка.

2.2. Комунікативні теми для викладання відмінювання іменників на першому етапі: кличний, місцевий та знахідний відмінки

У центрі уваги комунікативного підходу – здатність висловлювати думки й спілкуватися. Навчання будується на формуванні мовної компетенції – осмисленому спілкуванні в різних життєвих ситуаціях [39, с. 165]. Добре

підібрані комунікативні теми допомагають студентам повністю зануритись у штучно створену ситуацію та використовувати на практиці набуті знання. Розглянемо приклади комунікативних ситуацій для кожного відмінка української мови в порядку їхнього викладання в курсі українська мова як іноземна.

Курс викладання української мови як іноземної починається з **кличного відмінка**, основною функцією якого є звертання до особи, тобто вираження адресата мовлення. В українській мові кличну форму не можна розглядати поза відмінковою парадигмою [41, с. 238]. У сучасній українській мові кличний відмінок вживається активно, на відміну від деяких інших слов'янських мов, де він або втратився, або замінюється називним. Кличний відмінок, крім традиційної апелятивної функції, може також виконувати функцію встановлення контакту, ідентифікаційну, кваліфікаційну, емотивну та синтаксичну функції [41, с. 240]. Саме тому важливо пояснити іноземним студентам, як і навіщо ми використовуємо цей відмінок із перших занять з української мови.

Найприродніше знайомство іноземця з кличним відмінком відбувається через комунікативну тему «Вітання», адже саме в ситуаціях привітання ми найчастіше вживаємо цей відмінок. Іменник у кличному відмінку виступає не членом речення, а звертанням [42, с. 45]. Такі щоденні фрази, як «Привіт, Оксано!», «Доброго ранку, пане Іване!» є соціально прийнятими формулами в українському мовному просторі. Під час вивчення цієї комунікативної теми у студентів буде можливість не лише вивчити нові вислови, а й засвоїти правила етикету української мови. Наприклад, у яких ситуаціях доречно казати «Вітаю!», а у яких «Привіт!», до кого варто звертатися, як «пан/пані», а до кого лише на ім'я. Знайомство з кличним відмінком через комунікативну ситуацію вітання є як лінгвістично, так і культурно обґрунтованим. Для перших занять достатньо буде ознайомити студентів із формами кличного відмінка

найуживаніших імен та закріпити вживання кличного відмінка в стандартних формулах вітання.

Використовуючи комунікативний підхід, викладач ставить студентів у реальні або наближені до реальних мовленнєві ситуації завдяки введенню на заняттях діалогів, рольових ігор, аудіо- та відеоматеріалів. Студентам завжди цікаво попрацювати у парах, привітатися один з одним, поставити імена однокласників та викладачів у кличний відмінок. З таких комунікативних вправ «привітання» варто починати кожне заняття доки студенти не навчаться швидко та природно використовувати кличний відмінок у повсякденному житті. Наприклад, у матеріалі щодо кличного відмінка української мови в підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у 2 розділі студентам пропонує скласти діалоги-вітання відповідно до ситуації [28, с. 23] (рис. 7):

Складіть діалоги-вітання відповідно до ситуації.

Зразок: — Оксана, Жан, вечір.

— Доброго вечора, Жане!

— Привіт, Оксано!

а) Артур, Ігор, день;

б) пан Іван, пані Вікторія, ранок.

в) Ірина, Олена, вечір.

г) Святослав, Микола, 6:30 a.m.

г) Сергій, Тетяна, 19:00

д) Мері, Родріго, 14:00

е) Антуан, Маруся, 8:00 a.m.

Рисунок 7 – Приклад комунікативного завдання для практики кличного відмінка

Наступним відмінком у програмі викладання української як іноземної є **місцевий**. Місцевий відмінок уживається тільки з прийменниками, і це є його невід’ємною синтаксичною ознакою. Він поєднується з п’ятьма прийменниками: *в(у), на, при, по, о(об)*, не розширюючи кола прийменникових сполучень [43, с. 146]. Прості правила відмінювання й чітка функція місцевого відмінка робить його найлегшим відмінком для сприймання студентами-

початківцями. При цьому знання цього відмінка значно розширює кількість комунікативних повідомлень, які можуть бути сформовані студентами й використані ними в реальних життєвих ситуаціях. Функцією місцевого відмінка є позначення місця знаходження або розташування об'єкта та позначення часу. Комунікативні теми «У місті» та «Мій тиждень» допоможуть студентам навчитись вживати місцевий відмінок у повсякденному житті. Метою перших занять буде ознайомлення студентів з утворенням місцевого відмінка іменників однини, розвиток навички мовлення через діалоги про місцезнаходження й перебування, формування міжмовної інтерференційної свідомості – уникнення калькування з рідної мови.

У межах комунікативного методу рекомендується активне поєднання граматики та лексики з практичними діалогами й рольовими ситуаціями. Стосовно використання НЛП під час занять з української мови ефективним буде використання візуальної опори, такої як фотографії знайомих студентам місць, мапи міста, різних малюнків та схем. Візуальною демонстрацією матеріалу можуть слугувати реальні об'єкти в аудиторії, наприклад, стіл, стілець, сумка, книжка, дошка тощо. Студенти можуть будувати свої перші прості речення та питання з місцевим відмінком, такі як:

- «Де книжка?» – «Книжка на столі»;
- «Де сумка» – «Сумка на стільці»;
- «Де стілець?» – «Стілець в аудиторії»;

Для практики усного мовлення ефективно поєднання вивчення базових дієслів, які вживаються з місцевим відмінком. Наприклад, такі дієслова, як *жити, працювати, навчатися, купувати, писати, читати, брати, снідати* тощо. Студенти, працюючи в парах, мають ставити один одному запитання та відповідати на них, використовуючи місцевий відмінок. Людям набагато легше засвоїти новий матеріал, коли вони розповідають щось про себе та про своє реальне життя. Саме тому, такі питання з підручника Г. Р. Мацюк «Українська

мова. Практичний курс для іноземців» допоможуть студентам ефективно засвоїти набуті знання (рис. 8):

60. Дайте відповідь на запитання.

1. Ви живете у селі? 2. Ви навчаєтеся у школі? 3. Студенти беруть книжки у книгарні? 4. Ви снідаєте у ресторані? 5. Ти спиш на кріслі? 6. Ти миєшся у вітальні? 7. Ми купуємо ліки в банку? 8. Ви пишете слова у книжці? 9. Ми відпочиваємо в університеті? 10. Люди купують одяг на пошті?

Рисунок 8 – Приклад комунікативного завдання для практики місцевого відмінка

Після проходження цієї комунікативної теми кожен студент має вміти сказати, де він живе та працює, де він перебуває зараз. Це комунікативний мінімум, якого буде достатньо на початковому етапі. Для засвоєння місцевого відмінка на позначення часу необхідно поєднати заняття з вивчення днів тижня й місяців української мови.

Знахідний відмінок об'єднує одразу декілька комунікативних тем та є важливою основою більшості речень в українській мові. На засвоєння цього відмінка відводять не одне заняття, адже він є основним у вираженні функції об'єкта прямої дії. Такі комунікативні теми, як «Мій день», «Хобі» або «Вільний час», «Подорожі», «Їжа та ресторани» допоможуть засвоїти знахідний відмінок краще.

Для комунікативної теми «Мій день» необхідно ознайомити студентів з такими дієсловами, як *читати, писати, дивитися, слухати, їсти, пити, робити, купувати, прибирати, готувати*. Під час демонстрації правил відмінювання слід поєднувати зображення дії із реченням, у якому яскравим кольором виділені слова у знахідному відмінку. У такий спосіб ми використовуємо елементи візуальної модальності та спонукаємо студентів до активної роботи в аудиторії. Після кількох прикладів, студенти можуть спробувати скласти власні приклади, чим вони займаються щодня. Для

студентів-початківців викладач може запропонувати слова, які студенти мають поставити у знахідний відмінок та скласти з ними речення. Це об'єднує вивчення лексики та граматики, а також покращує усне мовлення (див. авторський приклад – рис. 9):

Рисунок 9 – Приклад комунікативного завдання для практики знахідного відмінка

Комунікативна тема «Хобі» дозволяє використовувати ширший спектр лексики та активніше вживати знахідний відмінок для опису дозвілля. Вона продовжує засвоєння знахідного відмінка в аудиторії, яка вже знає базові правила відмінювання. Для комунікативних вправ можна запропонувати студентам такі дієслова, як *грати* (у що?), *малювати* (що?), *колекціонувати* (що?), *слухати* (що?), *дивитися* (що?), *фотографувати* (що?). Студенти мають розповісти про своє хобі або підготувати презентації про те, як вони проводять дозвілля. Важливо практикувати питання до кожного відмінка та просити учнів ставити один одному запитання під час занять.

Для студентів більш високого рівня корисним буде заняття на тему ресторанів та кафе. На цьому занятті можливо буде застосувати всі канали модальності шляхом створення атмосфери реального кафе. Викладач має ознайомити студентів з етикетними висловами, прийнятими в українській мові, навчити замовляти їжу та напої. Знахідний відмінок з'являється при перехідному дієслові як «закріплена» у процесі мовленнєвого вживання форма,

тобто спеціалізована функція у відповідному граматичному оформленні субстанції, яка цілком підлягає дії [35, с. 47]. Створення живих діалогів дозволить студентам використовувати знахідний відмінок на практиці шляхом повторення однакових структур у різних комунікативних ситуаціях із додаванням нової лексики. Ці закріплені словосполучки відомі носіям мови з дитинства, але часто зовсім не зрозумілі іноземним студентам, які чують їх вперше. На таких комунікативних заняттях важливо залучати учнів до висловлювання та навчити не боятися помилок, а сприймати їх як можливість для корекції та подальшого засвоєння.

Знахідний відмінок на позначення напрямку руху є окремою темою, яку слід розглядати пізніше у порівнянні із місцевим та родовим відмінками. Необхідно пояснити особливості вживання різних відмінків із питаннями «куди» та «звідки». Для цього ефективним буде обговорення теми подорожей разом із вивченням назв різних країн та місцевостей. Ця комунікативна тема також потребує знання дієслів руху, таких як, *йти, їхати, поїхати, піти* тощо. Саме тому вивчення знахідного відмінка має ділитися на частини та викладатися поступово, не перевантажувати студентів, які тільки почали вивчення мови.

2.3. Комунікативні теми для викладання відмінювання іменників на другому етапі: родовий, давальний та орудний відмінки

Родовий відмінок посідає одне з провідних місць серед складних для опанування граматичних категорій завдяки багатогранності та різноманітності його функцій у мові. Цей відмінок вживається для позначення належності, у заперечних висловлюваннях, із числівниками та деякими прийменниками, для позначення руху тощо. Неможливо охопити всі функції родового відмінка за одне заняття. Для студентів початкового рівня краще почати ознайомлення з

теми вживання родового відмінка у заперечних висловлюваннях. Для демонстрації відмінювання іменників однини викладач може показати студентам антонімічні конструкції «У мене є...» та «У мене немає...» та запропонувати підставити різні іменники на позначення об'єктів реальної дійсності за зразком. Наприклад: *У мене є книжка. У мене немає книжки.* Важливо при цьому виділити закінчення родового відмінка іншим кольором, щоб задіяти «мовчазний метод» у викладанні та дати студентам змогу попрацювати самостійно. Як комунікативну тему заняття доцільно обрати тему «Моя кімната» або «Мій дім», що сприятиме формуванню лексико-граматичних навичок опису предметного оточення.

У процесі виконання комунікативних завдань здобувачі освіти зможуть оперувати мовними засобами для позначення наявності чи відсутності об'єктів, що забезпечує розвиток відповідних аспектів комунікативної компетентності та засвоєнню правил відмінювання іменників української мови. Викладач може запропонувати студентам зображення кімнати і попросити описати, що є і чого немає в цій кімнаті. Це завдання працює з візуальними каналами сприйняття, тому що поділяє уявний простір на дві частини – називний та родовий відмінки. У такий спосіб студенти краще запам'ятають принципи вживання цих відмінків (див. авторський приклад – рис. 10):

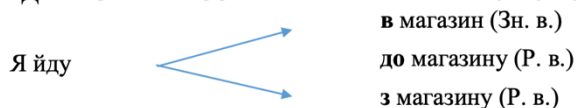
Рисунок 10 – Приклад комунікативного завдання для практики родового відмінка

Для опрацювання особливостей уживання родового відмінка з числівниками доцільно обрати комунікативну тему “У магазині” або “На базарі”. Пропонована тематика забезпечує природний контекст для засвоєння відповідних граматичних структур, оскільки моделює типові мовленнєві ситуації, пов’язані з підрахунком, визначенням кількості товару, засвоєнням одиниць вимірювання та питання «Скільки?». Для цього комунікативного заняття спочатку студенти мають вивчити відмінювання іменників множини у родовому відмінку та необхідний лексичний матеріал: назви продуктів харчування, овочів і фруктів, напоїв, одиниці міри, типові розмовні конструкції, які носії мови використовують у магазинах та супермаркетах. Через діалогічні вправи, рольові ігри й ситуативні завдання студенти поступово засвоюють форми відмінювання іменників у родовому відмінку та набувають уміння застосовувати їх у реальному спілкуванні.

Окреме заняття варто присвятити темі «Родина» для засвоєння уживання родового відмінка для позначення належності. Студенти можуть створити родинне дерево з іменами своїх рідних та на основі цього скласти речення із вживанням родового відмінка, наприклад: *Тарас – це брат Ольги*. Ця комунікативна тема допоможе повторити лексичну тему родинних відносин і ще раз використати родовий відмінок на практиці.

Використання родового відмінка на позначення руху варто об’єднати в комунікативну тему «Подорожі» разом із знахідним та місцевим відмінками. Лише в комплексному вивченні й постійному порівнянні функцій цих відмінків можливо ґрунтовно засвоїти використання відмінків української мови на позначення руху. Порівняння трьох відмінків наочно проілюстровано в підручнику Г. Р. Мацюк «Українська мова. Практичний курс для іноземців». Таке схематичне зображення допоможе студентам швидше зрозуміти різницю у використанні знахідного, родового та місцевого відмінків [30; с. 64] (рис. 11):

РОДОВИЙ ВІДМІНОК НА ПОЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКУ РУХУ

127. Прочитайте та запам'ятайте.

Що? / Хто? Це ...	Де? Я в ... (М. в.)	Куди? Я йду / їду в ... (Зн. в.)	Куди? ≠ Звідки? Я йду / їду до ≠ з / від ... (Р. в.)
університет друг	університеті –	університет –	університету друга
– школа поліклініка лікарня подруга	школі поліклініці лікарні –	школу поліклініку лікарню –	школи поліклініки лікарні подруги
– місто	місті	місто	міста

Рисунок 11 – Приклад наочної ілюстрації використання відмінків на позначення руху

Давальний відмінок використовується в українській мові для позначення особи, до якої направлена певна дія, для визначення віку, у безособових реченнях, з певними дієсловами, що виражають необхідність, зобов'язання, дозвіл та конструкціями, такими як: *мені подобається, мені здається* тощо.

Для студентів початкового рівня варто зосередити увагу саме на першій функції давального відмінка – для позначення особи, до якої скерована дія. Для цього ефективним буде використання комунікативної теми «Подарунки» або «Свята», тому що обговорення цим тем дозволить студентам засвоїти дієслова: *дати, обіцяти, дарувати, показати, писати, допомагати, казати, розповідати, подобатися* тощо. Студенти зможуть обговорити популярні свята у своїх країнах та розповісти історії із власного життєвого досвіду. Давальний відмінок є п'ятим у програмі вивчення відмінків української мови, тому у студентів вже має бути достатній словниковий запас для обговорення цих тем. Для слухачів просунутого рівня до теми «Свята» можна додати комунікативну практику привітань і

побажань, яка також потребує використання давального відмінка з дієсловами *бажати* та *вітати*. Для ефективного опрацювання цієї теми варто опрацювати побажання не лише усно, а й письмово.

Не менш важливою функцією давального відмінка є опис почуттів та емоцій людей. В односкладних реченнях, які відтворюють внутрішній фізіологічний або психічний стан особи, що існує незалежно від її волі, давальний відмінок виконує функцію суб'єкта семантико-синтаксичної структури речення [43, с. 147].

Цю тему доцільно розглядати окремо, поєднуючи її з опрацюванням лексичного матеріалу, що охоплює лексику на позначення почуттів та емоцій. Особливу увагу варто приділити зміні семантики висловлювання залежно від уживання називного або давального відмінка. Зокрема, для іноземних студентів часто є складною для розуміння семантична відмінність між конструкціями «*Я цікавий*» і «*Мені цікаво*». У межах відповідного заняття необхідно надати пояснення щодо особливостей функціонування прикметників та прислівників в українській мові й продемонструвати їхній взаємозв'язок із відмінковими формами, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу та уникненню типових інтерференційних помилок.

Комунікативно темою заняття може бути «Наші емоції», під час обговорення якої студенти зможуть прослухати чи прочитати історію й обговорити її у парах із використанням необхідної лексики і граматичних конструкцій. Наочне зображення граматичних правил у вигляді схем та таблиць допоможе студентам швидше запам'ятати пройдений матеріал (див. авторський приклад – рис. 12):

Запам'ятай!

To talk about feelings and emotions in Ukrainian we use:

a noun or pronoun in the Dative Case + an adverb

Мені радісно.
I'm happy.

Тобі цікаво?
Do you find it interesting? / Are you interested?

Матусі буде приємно.
Mom will be glad.

To talk about feelings or describe someone we can use:

a noun or pronoun in the Nominative Case + an adjective

Я щасливий (щаслива).
I'm happy.

Ти цікавий (цікава).
You are interesting.

Твоя матуся дуже приємна людина.
Your mom is a very nice person.

BUT! Here we describe the person, not the emotion.

bazikschool

Рисунок 12 – Приклад наочної ілюстрації використання відмінків для обговорення емоцій та почуттів

Комунікативна тема «Дозвілля» або «Мої хобі» спрямована на відпрацювання конструкції з давальним відмінком «*Мені подобається / Мені подобаються...*» у контексті опису особистих захоплень та інтересів. Вона забезпечує формування навичок вираження суб'єктивних оцінок і вподобань, а також розширює лексичний запас студентів за рахунок тематичних груп слів, пов'язаних із вільним часом, хобі та відпочинком. Під час занять студенти можуть не лише навчитися говорити про свої вподобання, а й розпитувати про інтереси співрозмовника. Ефективним завданням буде написання відгуку на відомий фільм або книжку із використанням всіх вивчених конструкцій української мови. Такі комунікативні теми дають змогу поєднати та повторити увесь вивчений лексичний і граматичний матеріал без постійного виконання одноманітних вправ у підручнику.

Для засвоєння правил використання давального відмінка із дієсловами, які виражають дозвіл, необхідність або зобов'язання, викладач може запропонувати комунікативну тему «Мій робочий день». Студентам потрібно буде розповісти про свою роботу або роботу своїх друзів та рідних,

про правила поведінки на робочому місці, про обов'язки, які вони мають виконувати щодня.

Зрозуміло, що засвоєння жодної теми неможливо без зв'язку лексики та граматики, тому перед поясненням граматичних конструкцій варто ознайомити студентів із необхідним вокабуляром і продемонструвати текст або аудіозапис, у якому будуть використані конструкції *мені треба, мені необхідно, мені можна / не можна, мені потрібно* та інші.

В освітніх програмах з української мови як іноземної **орудний відмінок**, як правило, вивчається на завершальному етапі опрацювання відмінкової системи. Такий порядок зумовлений як методичними, так і практичними міркуваннями. Орудний відмінок характеризується широким спектром синтаксичних функцій та семантичних значень, що потребує попереднього засвоєння базової граматичної системи мови. Він в українській мові виражає значення: 1) знаряддя й засобу дії, засобу пересування (їхати поїздом, пливти човном); 2) суб'єкта дії або співучасника діяча; 3) значення обставинної характеристики: місця порівняння й перевтілення; 4) значення предикативної характеристики (бути лікарем, стати героєм, зробитися ледарем) тощо [43, с. 148]. Вивчення цього відмінка наприкінці курсу дає змогу інтегрувати його засвоєння з уже сформованими навичками в інших відмінках та поступово перейти до повторення всіх пройдених відмінків української мови.

Таке різноманіття семантичних функцій орудного відмінка змушує нас розділити його вивчення на декілька комунікативних тем і викладати їх поступово, не перевантажуючи студентів великою кількістю правил та винятків. Вивчення орудного відмінка варто почати з комунікативної теми «Мої друзі» або «Вільний час», під час обговорення яких студенти засвоять вживання цього відмінка з дієсловами *зустрічати, гуляти, розмовляти,*

проводити час, подорожувати, грати, спілкуватись, обідати та прийменником *з*.

Комунікативна тема «Мої улюблені страви / рецепти» дасть змогу студентам розповісти про свій досвід приготування їжі із задіянням орудного відмінка для опису знарядь та опису дій (*ножем, виделкою, ложкою*) та інгредієнтів (*з томатами, з рибою, з м'ясом*). На цьому занятті доречно буде об'єднати вивчення орудного відмінка з використанням знахідного відмінка з дієсловами: *варити, смажити, нарізати, пекти* тощо. Тема національної кухні й улюблених страв завжди позитивно сприймається студентами та вони охоче беруть участь в обговоренні.

Комунікативна тема «Професії» є доцільною для опрацювання орудного відмінка на середньому етапі навчання української мови як іноземної. У межах цієї теми студенти знайомляться з назвами найпоширеніших професій і набувають умінь використовувати орудний відмінок у конструкціях, що позначають професійну діяльність чи соціальний статус. Студенти мають засвоїти такі конструкції, як:

- працювати + орудний відмінок (*працюю вчителем, працює інженером*);
- бути + орудний відмінок (*він є лікарем, вона була журналісткою*);
- стати + орудний відмінок (*він став директором, вона стане перекладачем*).

У межах цієї теми студенти зможуть розповісти про власну професію, описати професію своєї мрії, порівняти різні професії тощо. Це забезпечує активне формування комунікативної компетенції шляхом інтеграції лексики та граматики й активацію вже здобутих знань. Наприклад, при знайомстві із орудним відмінком української мови в підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у 17 розділі студентам пропонує розповісти про себе за аналогією [28, с. 101] (рис. 13):

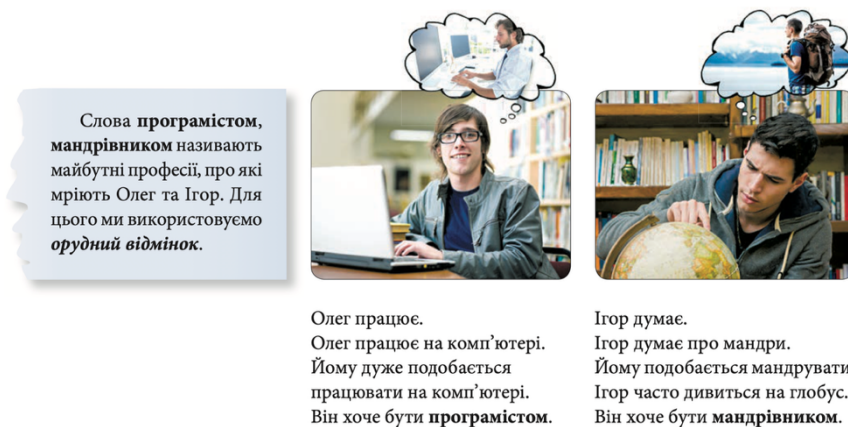

Рисунок 13 – Приклад наочної ілюстрації використання орудного відмінка для обговорення теми «Професії»

Після вивчення всіх відмінків української мови рекомендовано відвести окреме заняття на повторення пройденого матеріалу. Для цього теж варто підібрати комунікативну тему, яка охоплює більшість вивчених правил та конструкцій. Прикладом такої теми може бути написання автобіографії або біографії відомої людини з усною презентацією. Ця тема охоплює широкий спектр випадків уживання всіх відмінків української мови й забезпечує можливість інтеграції засвоєних знань у межах одного заняття. Крім того, психологічні дослідження свідчать, що рівень залученості особи до навчального процесу зростає, коли вона розповідає про себе або про особу, яка її цікавить, порівняно з описом абстрактного персонажа. Самореференція – це процес пов'язування інформації із власною особистістю. Цей механізм є ефективним інструментом для покращення пам'яті, оскільки під час оброблення інформації в асоціації з власним досвідом підвищується ймовірність її запам'ятовування порівняно з випадками, коли інформація опрацьовується у зв'язку з іншими особами [49, с. 1].

Отже, нами було наведено декілька комунікативних тем для вивчення кожного відмінка в порядку їхнього викладання в курсі української мови як іноземної. Кожна з цих тем покращує навчальний процес, залучає студентів

до активної співпраці та обговорення на заняттях й активізує використання лексичного та граматичного матеріалу в реальних життєвих ситуаціях. Повний список усіх комунікативних тем представлено в таблиці (Додаток Б).

Висновки до розділу 2

У другому розділі зааналізовано граматичні особливості української мови, а також окреслено основні труднощі, з якими стикаються студенти під час засвоєння системи відмінювання іменників. Ми розглянули приклади комунікативних тем, що демонструють особливості вживання кожного з відмінків української мови та допомагають оптимізувати процес вивчення.

По-перше, встановлено, що українська мова характеризується значною кількістю спільних ознак із іншими слов'янськими мовами, однак істотно відрізняється від неслов'янських, що спричиняє труднощі під час її засвоєння іноземними студентами. В українській мові є сім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, а також кличний, який відсутній у деяких інших слов'янських мовах. Кожен відмінок має не лише граматичну, а й синтаксичну, семантичну та комунікативну функції. Важливо познайомити іноземних студентів з особливостями функціонування системи відмінювання в українській мові.

Під час викладання української мови як іноземної важливо обрати лише найголовніші аспекти кожного відмінка, подавати інформацію поступово, не перевантажуючи заняття винятками та правилами, які будуть незрозумілі початківцям. Важливо наголосити, що процес вивчення української мови іноземцями має специфічні особливості, які відрізняють його від засвоєння мови її носіями. Цей процес поєднує лінгвістичний, психологічний та культурний аспекти, вимагаючи від здобувачів не лише мовної компетентності, а й міжкультурної адаптації.

На заняттях необхідно задіяти всі канали сприйняття інформації для максимального занурення студентів у мовний простір. Багаторазове повторення вивченої інформації допоможе здобувачам освіти несвідомо запам'ятати відмінникові закінчення без заучування правил та таблиць. Головна мета курсу української мови як іноземної – це навчити студентів використовувати мову в реальному спілкуванні. Для досягнення цієї мети необхідно зв'язати кожен відмінок із певною комунікативною ситуацією, що допоможе засвоїти граматичні правила у мовному контексті.

Ми проаналізувати основні функції відмінків української мови та підібрали до кожного декілька комунікативних тем. Детальний список всіх тем можна побачити у Додатку Б. Розгляд кожної з цих тем позитивно впливає на якість навчального процесу, сприяє формуванню комунікативної компетентності студентів, забезпечує їхню активну участь у спільному обговоренні та розвитку критичного мислення, а також активізує використання мовного матеріалу в контекстах, наближених до реальних умов спілкування. Вважаємо, що граматику неможливо вивчати у відриві від контексту, адже носії мови не використовують граматичні правила без певної комунікативної мети. Тому механічне заучування правил не допомагає іноземним студентам краще розмовляти, а лише вчить їх виконувати певні завдання у підручниках. У межах комунікативного підходу розроблено широкий спектр вправ і завдань, спрямованих на підвищення мотивації студентів, розвиток їхньої мовленнєвої активності та підвищення ефективності занять із граматики. У третьому розділі розглянемо практичні вправи та інтерактивні завдання, що можуть бути застосовані у межах кожної комунікативної теми на заняттях з української мови як іноземної.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ НА ОСНОВІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

У розділі розглянуто основні типи вправ і завдань, які можуть бути застосовані під час вивчення української мови іноземними студентам з використанням комунікативної методики у викладанні мов. Правильно підібрана комунікативна тема визначає план заняття та є основою побудови навчального процесу, а цікаві та різноманітні вправи допоможуть залучити студентів до активної роботи на заняттях і самостійно вдома. Мета комунікативного підходу – розвиток навичок мовлення. Вона вважається досягнутою, коли студентів вдається підтримувати зрозумілу й безперервну комунікацію з носіями української мови, незважаючи на обмеження у власній комунікативній компетенції.

3.1. Комунікативні вправи в навчанні відмінювання іменників: мовленнєве тренування, респонсивні, ситуативні та репродуктивні вправи

Усі вправи умовно поділяються на ті, які сконцентровані на розвитку вільності мовлення та точності або грамотності мовлення. Завдання, зосереджені на вільності мовлення, потребують від студентів використання української мови в конкретному контексті з досягненням комунікативної мети, наприклад, купити квиток в кіно чи запитати про наступний сеанс. У таких вправах викладач не має звертати багато уваги на граматичні помилки, перебивати мовлення учнів та виправляти неточності у використанні мовних засобів. Завдання, що зосереджені на точності мовлення, потребують правильного використання вивченого матеріалу з фокусом на

граматику української мови. Такі завдання практикують мову поза контекстом, працюють із невеликими мовними одиницями, не вимагають змістовної комунікації й обмежують вибір мовних засобів. Викладач має уважно слідкувати за ходом виконання завдання та виправляти й аналізувати помилки студентів. Для закріплення правил відмінювання в українській мові краще поступово переходити від більш контрольованих вправ до творчих, усних завдань.

Наведемо приклади вправ на точність мовлення для роботи з групами іноземних студентів початкового рівня.

Найпоширенішою практикою запам'ятовування вивченого матеріалу є **мовленнєве тренування**, англійською мовою *drilling*. Існує декілька видів мовленнєвого тренування: механічне повторення, вправи на заміну слів, питання та відповіді, трансформаційні та комунікативні вправи тощо. Практика механічного повторення ефективна під час роботи зі студентами початкового рівня. Під час цього тренінгу студенти здійснюють багаторазове відтворення певних слів або речень за викладачем, що сприяє більш ефективному закріпленню мовних одиниць через систематичне проговорювання вголос. Під час вивчення відмінків української мови викладач складає словосполучення або речення з певним відмінком, а студенти повторюють їх. Наприклад, для родового відмінка:

Немає ручки.

Немає стола.

Немає зошита.

Немає студента.

Після такої вправи у студентів швидше сформується підсвідоме відчуття того, що після заперечного присудкового слова *немає* іменник має стояти в родовому відмінку. У такий спосіб діти засвоюють правила відмінювання рідної мови, слухаючи й повторюючи за батьками. Проте,

механічним повторенням не варто зловживати, адже така активність швидко набридає та втрачає ефективність. Ця вправа найкраще працює як завершальна фаза пояснення нового відмінка перед виконанням наступних письмових чи усних вправ.

Вправи на заміну слів або словосполучень у реченні активізують словниковий запас студентів, адже вимагають не лише механічного повторення, а створення власних висловлювань. Викладач має запропонувати певне речення, яке буде містити вивчений матеріал. Наприклад, знову зі словом *немає*. Проте, цього разу кожен студент має назвати своє слово та поставити його в родовий відмінок. Викладач починає: *У мене немає ручки. А у тебе?* Студенти продовжують створювати такі самі речення та запитання, працюючи один з одним, тим самим створюючи певний ланцюжок. Під час виконання такої вправи жоден студент у групі не залишиться без уваги й буде мати шанс сказати своє речення.

Мовленнєве тренування «питання та відповіді» краще працює у групах більш просунутого рівня. Викладач ставить таке запитання, щоб у відповіді на нього була наявна вивчена граматична конструкція. Студенти відповідають та створюють власні запитання. Наприклад, під час вивчення родового відмінка питання з питальними словами «чий», «чия», «чиє», «чий». Студенти можуть використовувати власні імена або імена одногрупників для відповідей:

- *Чий це телефон?*
- *Це телефон Андрія. А чия це ручка?*

Трансформаційні вправи дозволяють студентам попрацювати над різними видами речень та можуть бути використані для порівняння двох відмінків. Наприклад, викладач пропонує стверджувальне речення: *У мене є собака*. Студент має трансформувати його у заперечення: *У мене немає собаки*. У такий спосіб студенти бачать, як працює називний та родовий

відмінки в українській мові та повторюють правила відмінювання іменників у родовому відмінку.

Комунікативні вправи знаходяться у категорії між вправами на точність та вільність мовлення, адже вимагають від студентів більше знань і комунікативних здібностей. Прикладом комунікативної вправи є вільний діалог, у якому студенти мають відповідати на різні питання стосовно однієї теми. Наприклад:

- *У тебе є собака?*
- *Ні, у мене немає собаки.*
- *А кішка?*
- *Так, у мене є кішка.*
- *Як її звати?*
- *Її звати ...*

Студенти початкового рівня можуть працювати в парі з викладачем, а середнього – один з одним. Головна мета комунікативної вправи – продовжувати діалог якнайдовше та правильно використовувати правила відмінювання. Цей тип вправи краще вводити на занятті після вивчення кількох відмінків української мови з метою закріплення пройденого матеріалу.

Отже, мовленнєве тренування допомагає студентам краще запам'ятати вивчений матеріал та більше практикувати відмінювання. Вони слугують певним елементом усної взаємодії зі студентами після пояснення теоретичного матеріалу до початку виконання інших вправ. Проте, важливо не зловживати цими вправами, щоб не втратити зацікавленість студентів на заняттях [54].

Іншим типом завдань на точність мовлення є заповнення пропусків у реченнях, розкриття дужок, вибір правильної форми, тести тощо. Такі завдання сприяють засвоєнню нового матеріалу та є важливою частиною

навчального процесу. У плані занять вони передбачаються одразу після пояснення теорії перед переходом до більш складних комунікативних вправ. Ці вправи не є комунікативними та пропонують мінімум взаємодії між студентами.

Розглянемо вправи, що формують комунікативну компетентність усного й письмового мовлення та допомагають залучити студентів до спілкування. У методиці викладання іноземних мов є низка вправ, а саме: респонсивні, ситуативні, репродуктивні, описові, дискусійні, композиційні, ініціативні вправи [23].

До **респонсивних вправ** уналежнюємо завдання у формі «питання-відповідь», які залучають студентів до складання діалогів та бесід. Наприклад, під час вивчення використання давального відмінка на позначення емоційного стану студентам може бути запропонована така вправа (див. авторський приклад – рис. 14):

Коли останній раз ...

був роздратований (а)?

тобі було весело?

тобі було смішно?

ти був втомлений (а)?

тобі було страшно?

Чому?

Рисунок 14 – Приклад респонсивної вправи для практики використання давального відмінка для обговорення теми «Наші емоції»

Після вивчення лексичного матеріалу до комунікативної теми «Наші емоції» та пояснення правил вживання давального відмінка студенти мають

скласти питання за зразком і запитати один одного про емоції, які вони відчували раніше. Студентам краще працювати в парах чи невеликих групах. Викладач має уважно слухати та записувати помилки студентів, але не перебивати їхню бесіду. Під час виконання комунікативних вправ важливо підтримувати дружню, розслаблену атмосферу в аудиторії, щоб у студентів зник страх помилок та знизився рівень тривожності. Після завершення виконання вправи викладач може виписати типові помилки на дошці та пояснити необхідні правила ще раз. Для студентів вищого рівня варто запропонувати лише тему бесіди без типових запитань і відповідей, щоб зменшити рівень контролю зі сторони викладача й дозволити студентам вільно висловлюватись на запропоновану тему.

До **ситуативних вправ** уналежнюємо уявні проблемні ситуації, які студенти мають вирішити шляхом обговорення чи написання рішення. Такі завдання готують студентів до використання української мови в реальному житті. Проблемні ситуації мають бути підібрані з огляду на рівень групи, пройдений матеріал і мету заняття. Наприклад, після вивчення родового відмінка та дієслів руху студентам може бути запропонована така уявна ситуація (див. авторський приклад – рис. 15):

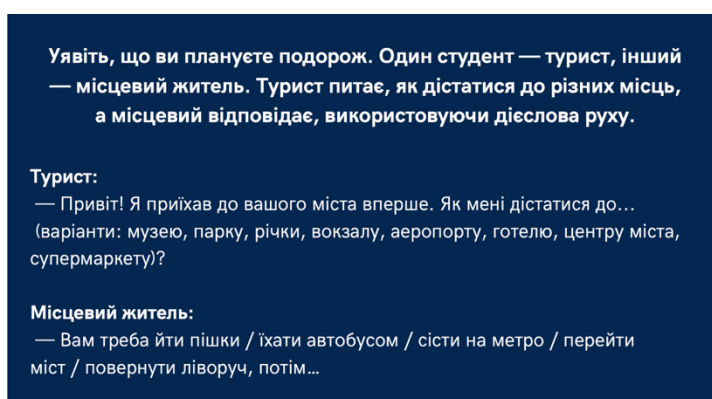

Рисунок 15 – Приклад ситуативної вправи для практики використання родового відмінка для обговорення теми «Подорожі»

Студентам треба уявити, що вони подорожують до іншого міста чи країни та розіграти діалог за зразком. Для покращення вправи студентам краще обирати міста, які вони добре знають і використовувати гугл-карти для наочності. Студентам доцільно організувати роботу в парах із подальшою зміною ролей, що забезпечить кожному учасникові можливість опанувати та відпрацювати всі запропоновані мовні одиниці.

До **репродуктивних вправ** уналежнюємо різні види переказів та інсценізацію. Переказ тексту – це найкраща вправа для активізації всіх набутих знань. Перекази активізують роботу пам'яті, розширюють лексичний запас, сприяють удосконаленню граматичних навичок і формують уміння логічно структурувати висловлювання. Використання цього виду діяльності також розвиває комунікативні компетенції студентів, оскільки вимагає не лише механічного відтворення інформації, а й аналітичної обробки тексту та адаптації його змісту відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації. Проте важливо текст переказувати своїми словами, а не запам'ятовувати його. Ця комунікативна вправа може бути використана під час повторення всіх вивчених відмінків, тому що текст неодмінно поєднує декілька граматичних та лексичних тем.

Викладач має підібрати текст відповідно до рівня студентів і мети заняття. Переказ може бути домашнім завданням на наступне заняття. Доцільним є попереднє ознайомлення з текстом в аудиторії, що сприятиме полегшенню подальшої самостійної роботи студентів удома. Наприклад, після вивчення давального відмінка в підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у розділі 23 студентам запропоновано переказати гумореску [28, с. 165] (рис. 16):

**5. ПРОЧИТАЙТЕ ГУМОРЕСКУ. ПЕРЕКАЖІТЬ ЇЇ.
ВИВЧИТЬ НОВІ СЛОВА І ВИРАЗИ.**

Вуличний писар

Колись давно один чоловік вирішив надіслати лист своєму другові. Але цей чоловік не вмів писати, і тому він пішов до вуличного писаря. Чоловік прийшов і сказав: «Я хочу послати лист другові. Допоможи мені, будь ласка, написати лист».

«Не можу, у мене дуже болять ноги», — відповів писар.

Чоловік дуже здивувався і сказав: «Не розумію, чому ти так говориш! Адже ти пишеш рукою, а не ногою!»

Писар сказав: «Зазвичай, я пишу рукою. Але, щоразу я повинен йти до того, кому посилають мій лист, щоб прочитати його. Бо... ніхто не може зрозуміти мого почерку!!!»

165

Рисунок 16 – Приклад репродуктивної вправи

3.2. Комунікативні вправи у навчанні відмінювання іменників: описові, дискусійні, композиційні та ініціативні вправи

До **описових вправ** уналежнюємо опис предметів, малюнків, фотографій тощо. Описові вправи поєднують розвиток мовних і комунікативних навичок. Ці вправи вимагають правильного використання відмінків, узгодження прикметників з іменниками, вживання часів та конструкцій, що стимулює закріплення граматичних структур у реальному мовленні. Опис предмета, людини, картини або події тренує вміння будувати цілісний текст, логічно поєднувати речення, використовувати засоби зв'язку.

Матеріали для описових вправ мають добиратися відповідно до рівня мовної підготовки студентів і містити лексико-граматичний матеріал, засвоєний на попередніх етапах навчання. На початку виконання вправи викладач може показати фотографію чи малюнок та описати його, щоб продемонструвати студентам, яку саме розповідь потрібно побудувати під час виконання вправи. Студенти можуть виконувати описові вправи усно або письмово, в аудиторії чи вдома самостійно.

Ось приклад описової вправи для студентів початкового рівня після проходження давального відмінка української мови (див. авторський приклад – рис. 17):

Це день народження/У неї сьогодні день народження. Їй 20 років.
На вечірку прийшли її друзі. Вони бажають їй щастя, здоров'я і
всього найкращого. Вони будуть їсти кекс і святкувати разом.

It's a birthday / Today is her birthday. She is 20 years old. Her friends came to
the party. They wish her happiness, health, and all the best. They will eat a
cupcake/cake and celebrate together.

Рисунок 17 – Приклад описової вправи для практики давального відмінка

Під час виконання цієї вправи у студентів буде можливість застосувати конструкції з давальним відмінком, такі як: «у неї», «їй 20 років», «бажають їй». Для активізації набутих знань важливо правильно підібрати візуальний матеріал, який буде містити всі необхідні елементи. Для полегшення вправи викладач може написати на дошці список слів або словосполучень, які студенти мають обов'язково використати у своїх описах. Якщо викладач прагне залучити всіх студентів до виконання описової вправи в аудиторії, він може попросити студентів називати по одному реченню, щоб зробити колективний опис або попросити студентів працювати в парах. Подібно до інших типів вправ доцільно здійснювати корекцію описів студентів після завершення виконання завдання, уникаючи переривання їхніх висловлювань.

До **дискусійних вправ** уналежнюємо навчальні дискусії на різні теми, які сприяють розвитку комунікативної компетентності та формуванню навичок реального мовленнєвого спілкування. Дискусійні вправи ґрунтуються на культурно значущих темах, що дозволяє іноземцям глибше ознайомитися з українськими традиціями, суспільними реаліями й актуальними проблемами. Окрім цього, дискусії створюють умови для невимушеного мовленнєвого спілкування, допомагають студентам відчувати впевненість у власних силах і поступово зменшити страх помилитися. Дискусійні вправи розвивають

навички співпраці, оскільки дискусія передбачає вміння слухати інших, ввічливо висловлювати незгоду. Проте дискусійні вправи найкраще підходять для студентів більш високого рівня, які вже засвоїли необхідний лексичний мінімум та вміють висловлювати свої думки.

Для студентів-початківців необхідно підібрати прості теми, наприклад, тему «Моє улюблене місто». Студенти працюють в парах, описують своє улюблене місце (наприклад, парк, кав'ярню, вулицю) і пояснюють, чому воно їм подобається. Потім викладач може запропонувати дискусію, де краще проводити вільний час – у місті чи на природі. Для полегшення виконання вправи викладач може виписати на дошці корисні мовні конструкції для ведення дискусій: *Я думаю, що... / На мою думку... / Мені здається, що... / Я згоден(на) / Я не згоден(на)...* тощо.

Для закріплення вивченого відмінка української мови можна виписати конструкції, які містять пройдений відмінок. Наприклад, для практики давального відмінка нагадати студентам конструкцію «*мені подобається...*» та попросити використовувати її у своїй дискусії.

Студентам середнього рівня можна запропонувати соціокультурні теми. Наприклад, тему традицій, яка охоплює багато цікавих питань та потребує високої мовної компетентності. Студенти можуть дискутувати, чи вважають вони важливим збереження стародавніх традицій, обговорити різницю традицій у їхніх країнах та в Україні. На дошці можуть бути виписані такі корисні конструкції, як: *По-перше..., по-друге... / З одного боку..., з іншого боку... / У моїй країні... / Я хотів(ла) би додати...* тощо.

Таке завдання задіє цілий комплекс знань і умінь учнів та допоможе виявити складнощі у використанні відмінків української мови. Викладач може використати дискусійну вправу як певний підсумковий усний контроль.

Для студентів просунутого рівня варто організовувати мінідебати на різні актуальні теми, наприклад, про користь та шкоду соціальних мереж.

Студенти мають розділитися на групи «за» та «проти» соціальних мереж і аргументувати свою позицію. На цьому рівні можуть бути задіяні складніші мовні конструкції, такі як: *Я переконаний(а), що... / Аргументом на користь цієї думки є... / Я частково погоджуюсь, але... / Проте варто врахувати...тощо.*

До **композиційних вправ** уналежнюємо твори українською мовою на різноманітні теми. Написання творів є одним із найбільш ефективних методів у навчанні української мови як іноземної, адже воно поєднує роботу над лексикою, граматику, стилістикою та розвитком креативності.

У процесі написання твору студенти мають можливість практикувати відмінювання, узгодження, побудову складних речень, що сприяє свідомому засвоєнню граматики. Процес перевірки й виправлення власних і чужих текстів формує уважність до мовних норм та вміння самостійно контролювати правильність мовлення. Композиційні вправи – це адекватне завершення кожної пройденої теми, тому що вони активізують усі набуті знання та демонструють наявні помилки.

Формування навичок письма доцільно розпочинати з найпростіших тем, зокрема «Моя родина», поступово ускладнюючи завдання й переходячи до написання розгорнутих есе на запропоновану тему. Доцільно продемонструвати та розібрати зі студентами твори-зразки в аудиторії. Наприклад, написання автобіографії є гарним завданням для студентів середнього рівня, які пройшли всі відмінки української мови, але все ще плутаються з їхнім використанням на практиці. Наприклад, у підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у розділі 25 студентам запропоновано написати автобіографію та подано зразок написання у вправі 7 [28, с. 181] (рис. 18):

7. ПРОЧИТАЙТЕ ТЕКСТ І РОЗКАЖІТЬ ВІД ТРЕТЬОЇ ОСОБИ, ЩО ВИ ДІЗНАЛИСЯ ПРО МАРІЮ ТА ЇЇ СІМ'Ю:

Автобіографія

Я, Павлишин Марія Петрівна, народилася 4 листопада 1992 року в місті Львові.

У 1999 році я почала навчатися в середній школі № 2, яку закінчила у 2009 році. У вересні 2009 року я вступила у Львівський національний університет імені Івана Франка на економічний факультет. Зараз я студентка II курсу.

Мій батько: Павлишин Петро Ярославич народився у 1959 р., працює економістом на фабриці «Світоч».

Моя мама: Павлишин Віра Володимирівна народилася у 1962 р., домогосподарка.

Брат, Павлишин Ігор Петрович народився у 1990 р., зараз навчається на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка.

5.01.2010 р. *М. Павлишин.*

NB!

Оповідання, в якому є інформація про життя людини, називається біографією, або життєписом. Біографія = життєпис

Рисунок 18 – Приклад композиційної вправи

В аудиторії необхідно прочитати й розібрати всі правила відмінювання, наявні в цій автобіографії. Написання власного твору краще залишити на самостійне опрацювання та попросити студентів розповісти автобіографії на наступному занятті. Обов'язковим є аналіз помилок після завершення виконання композиційних вправ.

Ініціативні вправи спонукають студентів діяти самостійно, проявляти креативність й ухвалювати мовні рішення. Вони відрізняються від репродуктивних або контролюючих вправ тим, що студент не просто повторює або виконує готові завдання, а активно генерує мову. На відміну від репродуктивних завдань, вони спрямовані на активне мовне продукування та самостійний вибір мовних засобів, що дозволяє закріплювати раніше засвоєні граматичні конструкції і словниковий запас, а також інтегрувати нові лексичні й синтаксичні одиниці. Виконання ініціативних вправ стимулює розвиток критичного мислення та творчих навичок, оскільки учень змушений логічно структурувати висловлювання, ухвалювати комунікативні рішення й адаптувати мову до конкретної ситуації. Крім того, ці вправи підвищують мотивацію до навчання, сприяють формуванню впевненості у використанні мови та розвитку комунікативних компетенцій у реальних соціальних

контекстах, зокрема через взаємодію в парах або групах. Таким чином, ініціативні вправи забезпечують цілісне поєднання мовної, когнітивної та соціально-психологічної складових навчального процесу.

До ініціативних вправ уналежнюємо різні види ігор, діалогів, мозковий штурм, проєкти й презентації. Правильно підібрані мовні ігри не лише урізноманітнюють заняття, а й активізують набуті знання та навички студентів. Ініціативні вправи можуть слугувати «розігрівом» на початку заняття, тому що вони допомагають студентам перемкнутись на українську мову й налаштуватись на роботу в аудиторії.

Наприклад, можна застосувати вправу, аналогічну відомій грі «Alias». Студенти працюють у парах, кожен із них отримує картку зі списком слів, засвоєних на попередніх заняттях. Завдання полягає в тому, щоб описати кожне слово на картці, не вживаючи його безпосередньо, таким чином, щоб партнер міг правильно його визначити. Ця вправа сприяє активізації словникового запасу, розвитку навичок мовленнєвої продукції та формуванню комунікативної компетенції. Необхідно також нагадати студентам про використання певних конструкцій, які задіють практику відмінювання, наприклад, місцевий відмінок – «у цьому місці я ...». Також можна попросити студентів скласти подібні картки самостійно з попередньо вивчених слів, щоб залучити мозковий штурм на занятті (див. авторський приклад – рис. 19):

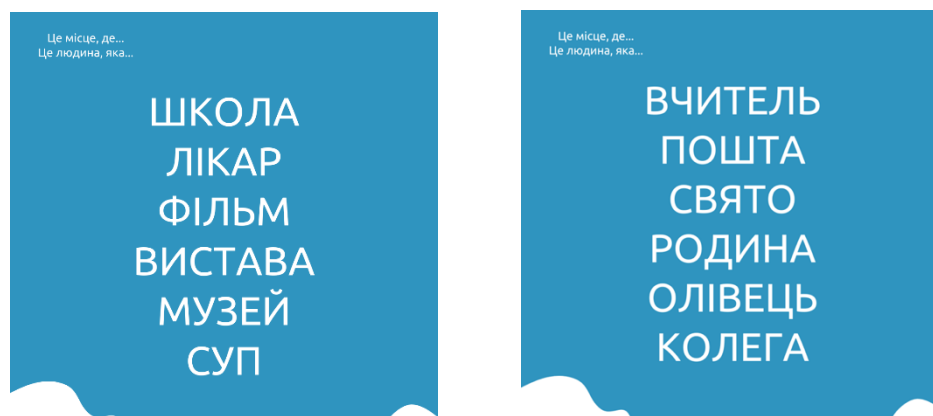

Рисунок 19 – Приклад ініціативної вправи

До ініціативних вправ також уналежнюємо підготування різних презентацій як елемент творчого завдання, що підсумовує засвоєний матеріал.

Створення презентацій студентами є ефективним інструментом розвитку мовної й комунікативної компетенції, оскільки передбачає активну обробку та структурування інформації, вибір відповідної лексики й граматичних конструкцій для точного висловлення думок. Крім того, цей вид діяльності сприяє розвитку критичного мислення та навичок планування, оскільки студент самостійно визначає зміст, логічну послідовність матеріалу й способи його подання. Виконання презентацій також покращує навички усного мовлення та публічного виступу, підвищує мотивацію до навчання, формує впевненість у використанні мови в соціально-комунікативних контекстах і сприяє інтерактивній взаємодії з аудиторією. Тема презентації має стосуватись матеріалу пройденого курсу та відповідати рівню студентів.

Наприклад, студентам початкового рівня можна запропонувати підготувати презентацію на тему улюбленої страви чи національної кухні. Вона залучає не лише лексичний матеріал, а й використання різних конструкцій з усіма відмінками української мови. Проте ініціативні завдання скеровані на вільність мовлення більше, ніж на точність. Викладачеві не варто зупиняти презентацію студента заради виправлення помилок. Мовний аналіз та роботу над помилками краще провести після завершення презентації.

3.3. Аналіз алгоритмів викладу відмінків української мови в сучасних посібниках та підручниках

Підручники та навчальні посібники є фундаментальною дидактичною основою курсу української мови як іноземної. Вони виступають ключовим

інструментом, що забезпечує систематичність і ефективність навчального процесу.

Якісний підручник не лише надає теоретичні знання, а й виконує низку важливих функцій:

- **Структурування матеріалу.** Він гарантує логічну послідовність викладу, від простого до складного, що відповідає психологічним та віковим особливостям студентів. Це дозволяє викладачам дотримуватися чіткого алгоритму подачі матеріалу, забезпечуючи плавний перехід від одного етапу до іншого.
- **Гарантія якості.** Підручник узагальнює передовий педагогічний досвід та відповідає сучасним методичним вимогам. Він забезпечує уніфікований підхід до навчання, що є особливо важливим для стандартизації освітнього процесу в різних навчальних закладах.
- **Забезпечення повноти курсу.** Ефективний підручник має містити всі необхідні компоненти навчального процесу: теоретичні пояснення, практичні вправи, аудіо- та відеоматеріали, а також засоби для самоконтролю. Наявність всіх цих етапів дозволяє студентам самостійно закріплювати матеріал та відстежувати свій прогрес.

Нами було проаналізовано 12 сучасних підручників та посібників, 240 уроків на наявність всіх необхідних етапів та функцій.

Підручник Юрія Шевчука «Beginner's Ukrainian» пропонує повний курс для студентів-початківців, що охоплює такі поширені розмовні теми, як знайомство, подорожі, покупки, хобі, сімейні стосунки, відпустка, їжа, погода тощо [59]. Пріоритет надається розвитку розмовних навичок учнів, одночасно надаючи їм міцну граматичну основу. У цьому підручнику пропущений перший етап мовної розминки, проте наявні всі інші етапи. Мотиваційно-орієнтаційний етап зазвичай представлений у формі діалогу, пояснення нової граматичної теми описано двома мовами, англійською та

українською, є вправи на практику й відтворення та підсумковий контроль. Проте в одній лекції представлено одразу декілька граматичних тем, що спричиняє перенавантаження кожного з етапів, адже лише етап ознайомлення з новою граматичною темою охоплює більше десяти сторінок правил та прикладів.

Посібник «Українська мова для іноземців. Рівень А2» О. Т. Дегтярьової має всі необхідні етапи. У цьому посібнику перший етап представлений у формі фонетичної розминки [15]. Для кожного розділу є тексти та діалоги, як мотиваційно-орієнтаційний етап. Широко представлений етап практики низкою ефективних завдань різного типу на закріплення пройдених граматичних тем. На етапі відтворення студентам пропонуються різні теми комунікативних вправ, таких як респонсивні, описові, дискусійні тощо.

У навчальному посібнику «Українська мова як іноземна. Елементарний курс» Т. О. Дегтярьової, Г. В. Дядченко, О. М. Скварча вказано, що він базується на принципах активної комунікативності [16]. У посібнику відсутні перші два етапи, тексти або діалоги подано окремим блоком. У кожному уроці відсутня комунікативна тема, немає завершального етапу. Проте широко представлено етапи практики та відтворення, наявна низка вправ на закріплення пройденого матеріалу.

Підручник «Українська мова для іноземців. Практикум» Л. Т. Назаревич, Н. І. Гавлида пропонує комунікативну тему для кожного розділу.

Заняття побудовані за такою схемою: розмовна тема; тематична лексика (українська, англійська мови); запитання до тексту; комунікативно-граматичні вправи на закріплення вивченого матеріалу; граматичний блок; засоби стилістичного увиразнення мовлення [32]. У підручнику наявні всі етапи, окрім мовленнєвої розминки, є багато візуальних елементів, різноманітних комунікативних вправ.

Навчальний посібник «Вивчаймо українську мову» М. Джури складається з 23 уроків, ключів з відповідями до вправ, українсько-англійського словника, словника мовознавчих термінів та диска з записами діалогів [21]. До кожного уроку підібрані актуальні комунікативні теми, представлені діалогами із реального життя. Проте в посібнику відсутній етап відтворення та завершальний етап, немає мовної розминки.

Підручник «Українська мова для іноземців. Крок за кроком» Д. Мазурик пропонує програму, побудовану за комунікативно-когнітивним принципом, і пропонує комунікативні теми, такі як «Зовнішність», «Характер», «Сім'я», «Навчання», «Відпочинок» тощо [28]. У підручнику відсутні перший та останній етапи, проте широко представлені вправи на практику та відтворення, завжди є тексти для мотиваційно-орієнтаційного етапу.

Підручник «Teach yourself Ukrainian» О. Бекх поділений на вісім уроків, кожен з яких присвячений певній лексичній та граматичній темі [47]. В одному уроці представлені всі аспекти одного з відмінків української мови, що ускладнює процес сприйняття через перенасиченість матеріалом. З етапів викладання є мотиваційно-орієнтаційний етап та етап практики. Етап відтворення представлений не у кожній темі. Більшість уроків побудовані більше на граматико-перекладному методі, ніж на комунікативному.

Навчальний посібник «Українська мова для іноземних студентів» Н. О. Лисенко містить пояснювальні схеми та таблиці для кожного відмінка [27]. Проте тексти та діалоги для мотиваційно-орієнтаційного етапу винесені на кінець розділу. Наявна мовна розминка у вигляді повторення вивченого матеріалу. Посібник містить велику кількість вправ на відтворення та практику усного мовлення. Відсутній завершальний етап кожного розділу.

Навчальний посібник «Ласкаво просимо!» І. В. Вальченко містить основні лексико-граматичні теми для студентів-іноземців підготовчих факультетів вищих навчальних закладів України [6]. Посібник побудований за класичним алгоритмом викладення граматики через таблиці з правилами і низкою вправ на практику та відтворення. Проте у посібнику відсутні комунікативні теми до кожного уроку, мовна розминка, мотиваційно-орієнтаційний та завершальний етапи.

Навчальний посібник «Крок 1» О. Палінської призначений для вивчення української мови як іноземної на елементарному та основному рівні [34]. Його основним завданням є формування комунікативної компетенції студентів-іноземців. У посібнику наявні не лише аудіозаписи та яскраві ілюстрації, а й окремий підручник з методичними вказівками для викладачів. Однак у більшості уроків пропущено етап практики, тому після ознайомлення з новим граматичним матеріалом студенти одразу переходять до етапу відтворення. Відсутня мовна розминка та завершальний етап.

Навчальний посібник «Українська мова. Практичний курс для іноземців» Г. Мацюк орієнтований на розвиток мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій, необхідних для продукування та використання української мови у сферах ситуативного та професійного спілкування в усній та писемній формах [30]. Він побудований за алгоритмом ознайомлення з граматиною через правила та таблиці та їхнім закріпленням за допомогою низки вправ, скерованих на практику точності мовлення. У посібнику відсутні комунікативні теми, мотиваційно-орієнтаційний етап та мовна розминка.

Навчальний посібник «Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення» Л. Є. Азарової та ін. спрямований на максимальне засвоєння та активне використання комунікативних конструкцій і основ граматики української мови [1]. Кожен урок у посібникові починається з

ознайомлення з новим граматичним матеріалом. Наступний етап передбачає закріплення вивченого правила шляхом виконання різнотипних завдань. У посібнику відсутні комунікативні теми та більшість із проаналізованих етапів.

Аналіз показав, що з 12 сучасних посібників та підручників лише у двох підручниках були наявні всі необхідні етапи за запропонованим алгоритмом комунікативного викладання (рис. 22):

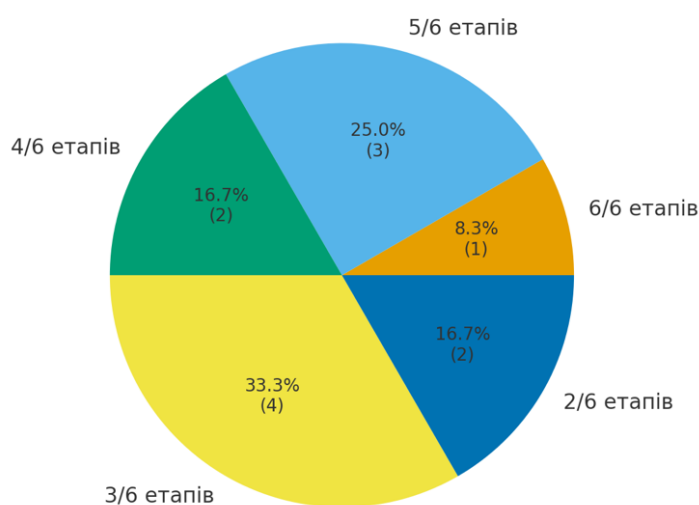

Рисунок 22 – Аналіз алгоритмів викладу граматичного матеріалу у сучасних підручниках української мови як іноземної.

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що більшість навчальних посібників не містять повного комплексу необхідних етапів організації навчального процесу, зокрема систематично пропускається мотиваційно-орієнтаційний компонент та етап відтворення. Відсутність цих етапів істотно знижує ефективність формування іншомовної комунікативної компетентності, оскільки студенти не отримують належних стимулів до занурення в мовний простір і не мають змоги простежити, яким чином новий граматичний матеріал застосовується в реальних ситуаціях

спілкування. Унаслідок цього навчальні посібники постають переважно як сукупність вправ для відпрацювання граматичних правил, що, своєю чергою, не забезпечує підготовки здобувачів освіти до практичного використання мови в повсякденному житті та професійному середовищі.

3.4. Алгоритм викладу відмінків української мови для студентів-іноземців на прикладі вивчення давального відмінка

З огляду на викладене вище, пропонуємо алгоритм представлення граматичної теми, пов'язаної з опануванням системи відмінків української мови як іноземної. Такий алгоритм ґрунтується на послідовності викладу матеріалу, яка враховує принципи наукової системності, поступовості та комунікативної доцільності. Передусім визначаються провідні функції відмінкової форми і її місце у граматичній системі мови. Також необхідно визначити мовний рівень аудиторії та мету заняття.

1. **Мовна розминка** допоможе студентам перемкнутися з однієї мови спілкування на іншу. «Розігрівальні» завдання дозволяють сконцентрувати увагу студентів. Вони можуть бути особливо корисними, якщо студенти втомлені, перебувають у стресовому стані, мають особисті проблеми або приходять на заняття виснаженими [52, с. 1]. Мовна розминка може бути проведена у формі звичайного діалогу, декількох запитань про погоду, справи студентів, їхній настрій тощо.

2. Етап мовної розминки має переходити в **мотиваційно-орієнтаційний етап**, який формує у студентів усвідомлення комунікативної необхідності вивчення певного відмінка української мови. Досвід викладання іноземної мови показує, що в той час, як рівень мотивації студентів до засвоєння лексичного матеріалу в основному досить високий, інтерес до вивчення граматичних форм та явищ, як правило, залишається низьким [2].

З цією метою пропонують приклади мовленнєвих ситуацій, що передбачають використання давального відмінка. Застосування наочних засобів під час викладання граматики є необхідним, оскільки воно сприяє формуванню зацікавленості й мотивації учнів на початковому етапі навчання [60, с. 59]. Автентичні або адаптовані тексти, діалоги та аудіо-, відеоматеріали – це найкращий спосіб введення нового граматичного матеріалу на занятті. На цьому етапі навчального процесу викладач пропонує студентам текстовий матеріал, у структурі якого обов'язково представлені іменники у формі давального відмінка. Лексичний матеріал, на основі якого вивчають граматику, повинен бути вже відомим студентам, що не допустить виникнення додаткових труднощів у засвоєнні граматичних структур [60, с. 60]. Це також допоможе закріпити вже набуті знання шляхом багаторазового повторення пройденої лексики. Текст має стосуватися обраної комунікативної теми заняття, наприклад, теми «Подарунки» або «Свята» для давального відмінка. Метою ознайомлення студентів з текстом буде вивчення дієслів *дати, обіцяти, дарувати, допомагати, казати, розповідати, подобатися* та демонстрація використання іменників у формі давального відмінка. Пропонуємо приклад невеликого навчального тексту на тему «Подарунки», укладеного спеціально для відпрацювання давального відмінка та вживання поданих дієслів:

Подарунки для друзів та родини

Наближається Різдво, і всі готуються до свят. Марічка з братом дуже хочуть потішити своїх рідних. Батьки сказали дітям, що потрібно подумати про подарунки. Марічка вирішила подарувати мамі нову книгу, а татові – теплий светр. Вона також обіцяла своїм друзям принести смачне печиво на Різдво. Марічці дуже подобається пекти.

Марічка розповіла подрузі про свої плани. Подруга сказала, що допоможе Марічці та її братові обрати гарні подарунки рідним.

У цьому тексті використано іменники в давальному відмінку: *сказати (кому) дітям, подарувати (кому) мамі, татові, обіцяти (кому) друзям, подобається (кому) Марічці, розповісти (кому) подрузі, допомогти (кому) Марічці та братові, обрати подарунки (кому) рідним*. Цей текст також актуалізує знання знахідного відмінка: *подумати про (що) подарунки, розповіла про (що) плани*.

Текст краще прочитати декілька разів вголос для опрацювання фонетики та правильної вимови української мови, особливо під час роботи зі студентами початкового рівня. Наступним кроком є оцінювання рівня розуміння викладеного тексту через аналіз відповідей на контрольні запитання:

1. *Що батьки сказали дітям?*
2. *Які подарунки Марічка вирішила подарувати мамі й татові?*
3. *Що Марічка обіцяла принести своїм друзям на Різдво?*
4. *Що подобається робити Марічці?*
5. *Хто пообіцяв допомогти Марічці та братові з подарунками?*

На заняттях з української мови студентів варто залучати до читання в контексті мовленнєвого розвитку, перевіряючи сформованість у них умінь відповідати на запитання за змістом прочитаного; виділяти в прочитаному відому й нову інформацію; висловлювати власне ставлення до прочитаного; з'ясовувати функційні особливості мовних одиниць [12]. Для глибшого залучення студентів до комунікативної теми заняття викладач може поставити декілька особистих запитань, наприклад:

1. *Чи святкують у вашій країні Різдво?*
2. *Що ви даруєте рідним на свята?*
3. *Що вам подарували на Різдво минулого року?*

У великих групах студенти можуть обговорити питання до тексту та додаткові запитання в парах або мінігрупах.

3. Етап ознайомлення з новим граматичним матеріалом відбувається на основі запропонованого матеріалу у мотиваційно-орієнтаційному етапі. На підготовчому етапі навчального процесу з метою підвищення рівня залученості студентської аудиторії пропонується використання методу пошукової діяльності. Зокрема, студентам ставлять завдання ідентифікувати та маркувати в наданому тексті всі лексичні одиниці, що функціонують у формі давального відмінка. Такий підхід сприяє формуванню навичок лінгвістичного аналізу. Створення і розв'язання проблемних ситуацій допомагає усвідомити й оцінити здобутий мовленнєвий досвід, опанувати окремі абстрактні мовні поняття, усвідомити, що мова – це цілісна динамічна система [10, с. 83]. У такий спосіб здобувачі освіти швидше запам'ятають нову інформацію та будуть краще сконцентровані на темі заняття.

Після етапу ідентифікації необхідних мовних одиниць у тексті викладач може продемонструвати новий граматичний матеріал на дошці або екрані. Для ефективнішого засвоєння інформації рекомендується візуалізувати граматичні правила. Це може бути здійснено за допомогою таблиць, схем, діаграм або інших графічних інструментів, що розміщуються на дошці чи інтерактивному екрані. Такий візуальний супровід забезпечує краще розуміння структури матеріалу та сприяє його системному запам'ятовуванню.

Відмінювання іменників чоловічого, жіночого й середнього роду краще показувати на окремих слайдах, а іменники у формі множини залишити на наступне заняття, щоб не перевантажити студентів новою інформацією. Проте, якщо закінчення іменників у певному відмінку схожі, можна подати загальну таблицю для кращої візуалізації. Доречно також додати колонку істота/неістота у більшості відмінків, особливо під час вивчення знахідного відмінка. На початковому етапі ознайомлення з відмінковою системою української мови не рекомендується одразу представляти студентам усі існуючі винятки. Така методика є характерною для викладання мови носіям, але для іноземців вона може бути контпродуктивною. Приклад загальної таблиці можна побачити в підручнику «Українська мова для іноземців крок за кроком» Д. Мазурик у 23 розділі [28, с. 163] (рис. 20):

Рід	Істота/ неістота	Називний	Давальний	Увага!
чоловічий		студент, батько	студентові батькові	Ø, o → ovi
	хто?	товариш, лікар учень, хлопець	товаришеві, лікареві, учневі, хлопцеві	Ø → evi (після ж, ч, ш, щ, ар, в)
		воїй, герой	воїєві, героєві	Ø → evi (після й)
	що?	університет Львів, Париж ліцей, Китай	університету Львову, Парижу ліцею, Китаю	Ø → y Ø → ю (після й)
жіночий	хто?	Моніка, студентка	Моніці, студентці	a, я → i
	що?	Одеса, школа площа, земля	Одесі, школі площі, землі	(k + i = ci)
		Франція, Італія	Франції, Італії	ia → ii
середній		озеро, ліжко прізвище	озеру, ліжку прізвищу	o → y e (після ж, ч, ш, щ) → y
	що?	море, поле, серце	морю, полю, серцю	e → ю
		завдання	завданню	я → ю

Рисунок 20 – Приклад демонстрації давального відмінка у формі таблиці

На етапі ознайомлення також необхідно дати базові правила українською або англійською мовою. Кожне правило має бути проілюстроване прикладом з прочитаного тексту на попередньому етапі або іншими реченнями. У якості комунікативної вправи викладач може попросити студентів скласти власні речення для кожного правила. Приклад списку правил для давального відмінка:

Давальний відмінок називає:

- *особу або предмет, для яких відбувається дія: Батьки сказали дітям, що потрібно подумати про подарунки.*
- *вік особи чи об'єкта: Сестрі двадцять три роки.*
- *використовується у конструкціях з дієсловом «подобатися»:
Марічці дуже подобається пекти.*

Інші функції давального відмінка краще продемонструвати на іншому занятті з новою комунікативною темою. Наприклад, те, що давальний відмінок використовується у безособових конструкціях зі словами *треба, можна, потрібно, необхідно* й на позначення емоційного стану людини. Тему віку особи чи об'єкта доречно буде розкрити під час вивчення займенників у формі давального відмінка.

4. **Етап практики** охоплює низку завдань, що спрямовані на закріплення пройденого матеріалу. На цьому етапі студенти тренуються у використанні виділеного граматичного фрагменту, відбувається формування граматичних мовленнєвих навичок [37, с. 100]. Перехід з етапу ознайомлення до етапу практики доречно зробити через мовленнєве тренування. Для давального відмінка це може бути низка іменників, які студенти мають провідмінювати разом вголос:

обіцяти: мама, тато, брат, сестра, викладач;

казати: дівчина, жінка, чоловік, лікар, море, герой;

давати: друг, подруга, студент, дідусь, бабуся тощо.

Наступним етапом є виконання вправ, спрямованих на формування точності мовлення. До них належать завдання на заповнення пропусків у реченнях, розкриття дужок, вибір правильної форми мовної одиниці, тестові

завдання тощо. Цей етап допоможе студентам зафіксувати новий граматичний матеріал у пам'яті, а викладачеві проаналізувати помилки і перевірити рівень розуміння нових правил в аудиторії. У цих вправах доречно використовувати дієслова та іменники, що вже були представлені у тексті та у таблиці на перших етапах заняття.

Заповніть пропуски словами у давальному відмінку.

1. *Я хочу дати книжку (брат) → Я хочу дати книжку братові.*
2. *Вона обіцяє (мама) зателефонувати ввечері → Вона обіцяє мамі зателефонувати ввечері.*
3. *Він дарує квіти (дівчина) → Він дарує квіти дівчині.*
4. *Ми допомагаємо (друг) робити домашнє завдання → Ми допомагаємо другові робити домашнє завдання.*
5. *Учитель каже (студенти): «Будьте уважні!» → Учитель каже студентам: «Будьте уважні!».*
6. *Я розповідаю історію (дитина) → Я розповідаю історію дитині.*
7. *Ця музика дуже подобається (водій) → Ця музика дуже подобається водію.*

Кількість таких завдань може варіюватися, оскільки вона прямо залежить від рівня засвоєння матеріалу студентами, зокрема від кількості виявлених помилок. Також слід враховувати часові обмеження, відведені на виконання практичної роботи. Іншими словами, інтерактивність навчального процесу є динамічною та адаптується до індивідуальних потреб групи. Це дозволяє забезпечити достатню кількість практики для кожного студента, щоб він міг ефективно засвоїти новий матеріал і виправити недоліки у своєму розумінні.

5. На етапі відтворення відбувається вживання вивченої граматики в реальному спілкуванні, остаточне оформлення граматичних мовленнєвих умінь і навичок. Завдання на цьому етапі повинні мати комунікативну цінність та не обмежуватись лише використанням необхідного закінчення чи слова. Такі завдання повинні бути наближеними до реального спілкування, зверненими до самого студента та передбачати використання його власного життєвого досвіду [24, с. 54]. Викладач має створити приємну атмосферу на занятті та залучити кожного студента до роботи над вправами. Для цього краще попросити студентів працювати у парах чи групах. Для підвищення ефективності роботи в малих групах доцільно впроваджувати систематичну зміну комунікативних партнерів. Такий підхід сприяє адаптації до різноманітних акцентів і мовних особливостей, що є важливим для розвитку міжкультурної комунікативної компетенції.

На етапі відтворення можна використовувати будь-які вправи, що спрямовані на вільність мовлення, наприклад, респонсивні, ситуативні, репродуктивні, описові, дискусійні, композиційні, ініціативні вправи, які були вказані вище. Для комунікативної теми «Подарунки» або «Свята» доречними будуть різні описові завдання, що залучать студентів до активного мовлення та використанні давального відмінка на практиці (див. авторський приклад – рис. 21):

Рисунок 21 – Приклад описової вправи для практики давального відмінка

Для студентів початкового рівня більш доцільним є застосування респонсивних вправ, адже вони відзначаються контрольованим характером і передбачуваністю мовного матеріалу. Такі вправи забезпечують чітку опору на готові питання чи зразки мовних структур, що значно полегшує процес породження власних висловлювань. В умовах обмеженого словникового запасу та ще не сформованих граматичних навичок студенти відчують потребу в зовнішній підтримці, яку забезпечують подібні завдання.

Особливо ефективними респонсивні вправи є при опрацюванні відмінкових форм іменників, зокрема давального відмінка. Завдяки спеціально дібраним граматичним моделям студенти мають можливість відмінювати іменники, тренуючи автоматизованість у їхньому правильному вживанні. Наприклад, структура *«Я маю ... (підручник, зошит, квітка). Я подарую це ... (мамі, татові, викладачу, друзям)»* стимулює не лише повторюваність граматичних дій, а й розвиток мовленнєвої реактивності.

Для подальшої практики давального відмінка доцільним є використання ситуативних завдань, спрямованих на узагальнення та закріплення засвоєних граматичних правил і пройденого лексичного матеріалу. Такі завдання створюють умови, максимально наближені до реального мовленнєвого спілкування, де студенти мають змогу застосовувати отримані знання в практичному контексті. Важливим є те, що ситуативні вправи активізують не лише граматичну, а й комунікативну компетентність, оскільки вимагають від студентів інтеграції мовних одиниць у змістовні висловлювання.

Для комунікативної теми «Свята» ефективним варіантом ситуативного завдання є моделювання ситуації підготовки до святкування. Студенти можуть обговорювати майбутнє свято, розподіляти ролі,

планувати подарунки, висловлювати побажання чи давати поради. Так, у діалогах або групових обговореннях вони мають використовувати давальний відмінок для позначення адресата дії: *«Що ти подаруєш другові?»*, *«Яку пораду ти даси подрузі?»*, *«Кому ви допоможете під час підготовки?»*. Такі завдання створюють комунікативно значущу ситуацію, де відмінкові форми стають не ізольованим граматичним елементом, а необхідним засобом реалізації мовленнєвого наміру.

Етап відтворення часто ігнорують у сучасних підручниках української мови, перевагу надають етапу практики. Проте, етап відтворення є найголовнішим, адже лише він може показати рівень володіння граматичним матеріалом студентами.

6. Завершальний етап підсумовує вивчений граматичний матеріал. На цьому етапі викладач має провести певний підсумковий контроль та ідентифікувати проблемні моменти. Як зазначає В. Мацюк, контроль – це важлива складова процесу навчання, що позитивно впливає на засвоєння навчального матеріалу, сприяє покращенню організації навчальних занять, самостійної роботи, підвищує відповідальність студентів і викладачів за рівень знань, дає можливість оцінити особистісні якості студентів [31, с. 2].

Існують різні методи і форми контролю. Найпоширенішими є усний контроль, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, а також методи самоконтролю й самооцінки [46, с. 165]. У межах комунікативного підходу доцільним буде використання усного контролю як визначного критерію розуміння студентом граматичної теми. Неодмінно усний контроль краще поєднувати з писемними завданнями у вигляді тесту чи завдань відкритого типу.

Для полегшення процесу засвоєння системи відмінювання української мови краще розділити загальну тему давального відмінка на мікротеми, такі як відмінювання іменників однини, іменників множини,

займенників, прикметників тощо. Поточний контроль можна проводити на кожному занятті у вигляді невеликого опитування та наприкінці мікротеми у формі тесту або будь-якого типу комунікативних вправ. Нижче наведено контрольні завдання з давальним відмінком однини для іноземців, що вивчають українську мову на початковому рівні, у форматі тесту з трьома варіантами відповідей:

Виберіть правильний варіант, щоб доповнити речення.

1. Марічка дарує квіти...на день народження:

- а) брат*
- б) братом*
- в) братові*

2. Я допомагаю... готувати обід:

- а) мамі*
- б) мама*
- в) мамою*

3. Ми телефонуємо...щоб запросити його на обід:

- а) друзі*
- б) друзові*
- в) друга*

4. Він купив смачні цукерки...:

- а) сестра*
- б) сестрі*
- в) сестрою*

5.Вчитель старанно пояснює правило...:

- а) учнем*
- б) учня*
- в) учневі*

Для комунікативного завдання студенти мають працювати в парах або з викладачем. Один студент запитує, а інший відповідає, використовуючи подані дієслова та будь-які іменники у формі давального відмінка, потім міняються ролями:

Студент А: Кому ти даруєш подарунок на Різдво?

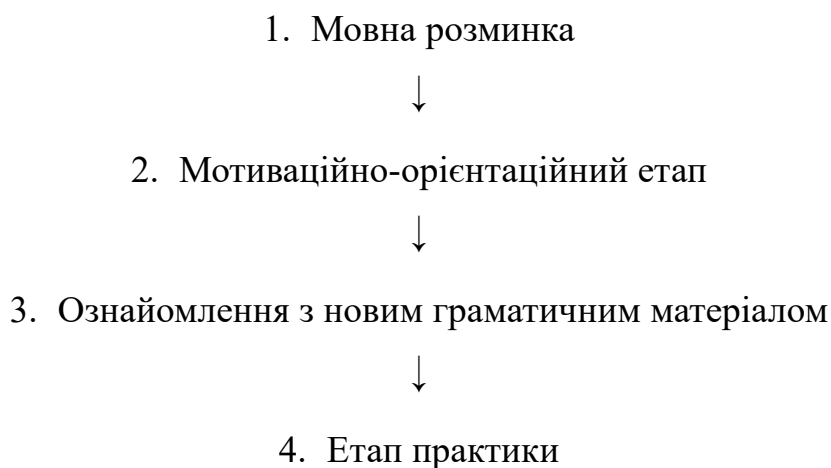
Студент Б: Я дарую подарунок мамі.

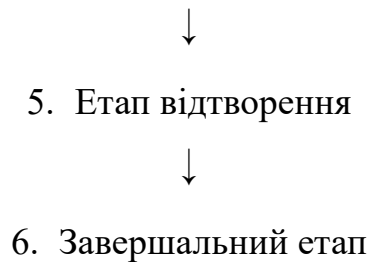
Дієслова для використання:

Дарувати, допомагати, телефонувати, писати, говорити

Ця вправа допоможе студентам не тільки правильно утворювати форми давального відмінка, але й активно використовувати їх у реальному спілкуванні. Без завершального етапу неможливо перейти до вивчення наступної теми, адже на цьому етапі відбувається об'єднання всіх отриманих знань в єдину логічно-структуровану систему. Студенти мають можливість переосмислити та зв'язати між собою окремі поняття, вибудовуючи цілісну картину вивченого матеріалу. Цей процес сприяє довготривалому запам'ятовуванню та глибшому розумінню матеріалу.

Отже, алгоритм викладу відмінків української мови виглядає наступним чином:

Кожен етап є невід’ємною частиною навчального процесу і не може бути вилученим із заняття.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі розглянуто основні типи вправ і завдань, які можуть застосовуватись під час вивчення української мови іноземцями. Вдало дібрана комунікативна тема визначає структуру заняття та стає основою організації навчального процесу. Цікаві й різноманітні вправи сприяють активній участі студентів під час занять і стимулюють їх до самостійної роботи вдома. Головна мета комунікативного підходу – формування мовленнєвих умінь. Ця мета вважається досягнутою, коли студент може підтримувати зрозуміле й послідовне спілкування з носіями української мови, навіть за певних обмежень у власній комунікативній компетенції.

Нами було виокремлено дві групи вправ: для розвитку вільності та точності мовлення. Серед вправ, що зосереджені на точності мовлення, ми розглянули мовленнєве тренування (drilling), яке спонукає студентів до багаторазового повторення певних слів або речень, що сприяє кращому запам’ятовуванню. Такі вправи особливо корисні для вивчення відмінкових закінчень української мови. Мовленнєве тренування складається з низки вправ, таких як механічне повторення, вправи на заміну слів, питання та відповіді, трансформаційні та комунікативні завдання. Вони слугують

елементом усної взаємодії зі студентами після вивчення теоретичного матеріалу й дають змогу перевірити рівень розуміння нової теми студентами. До вправ на точність мовлення ми уналежнюємо завдання на заповнення пропусків у реченнях, розкриття дужок, вибір правильної форми слів, тести тощо.

Основним нашим завданням було визначити типи саме комунікативних вправ у навчанні відмінювання іменників української мови та навести приклади їхнього використання. Комунікативні вправи формують компетентність усного й письмового мовлення та спрямовані на розвиток вільності мовлення студентів. До цих вправ уналежнено респонсивні, ситуативні, репродуктивні, описові, дискусійні, композиційні та ініціативні вправи. Було запропоновано приклади вправ різних типів для вивчення кожного відмінка української мови як іноземної. Ми дійшли до висновку, що кожен тип комунікативних вправ є високоефективним, проте необхідно зважати на мету заняття та рівень аудиторії.

Було проаналізовано 12 сучасних підручників та посібників з української мови, зокрема 240 уроків на наявність усіх необхідних етапів викладу граматичного матеріалу. Результати показали, що у більшості підручників відсутні такі важливі етапи, як мотиваційно-орієнтаційний етап, а також етапи практики та відтворення. Це знижує рівень засвоєння матеріалу студентами, адже відмінки української мови подаються частіше у вигляді правил і таблиць, а не на прикладах їхнього застосування у реальному житті. У посібниках не вистачає різноманітних комунікативних вправ та наочного матеріалу, який може покращити сприйняття іноземної мови аудиторією. Модернізація підручників і перехід до комунікативного підходу викладання підвищить рівень зацікавленості студентів до вивчення української мови у світі.

Після ґрунтовного аналізу особливостей вивчення української мови як іноземної запропоновано алгоритм викладу граматичної теми, пов'язаної з опануванням системи відмінків української мови на прикладі давального відмінка. Цей алгоритм дає змогу оптимізувати процес вивчення відмінків, який зазвичай викликає труднощі в іноземній аудиторії через велику кількість правил і винятків. Алгоритм складається з мовної розминки, мотиваційно-орієнтаційного етапу, ознайомлення з новим граматичним матеріалом, етапу практики та відтворення і з завершального етапу. Кожен із цих етапів є важливою частиною навчального процесу та допомагає студентам засвоїти всі особливості вживання відмінків не лише на письмі, а й в усному мовленні в щоденних життєвих ситуаціях. Кожне заняття за цим алгоритмом має бути пов'язане з вдало підбраною комунікативною темою, яка зможе продемонструвати вживання відмінків у реальному мовленні.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено теорії та практиці відмінювання іменників під час викладання української мови як іноземної в межах комунікативного підходу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю посиленої уваги до вивчення граматики української мови з боку викладачів і методистів, а також упровадження сучасних підходів та методів її викладання.

Метою дослідження був аналіз системи відмінювання української мови з урахуванням всіх її особливостей, а також визначення ефективних шляхів удосконалення процесу викладання граматики іноземній аудиторії. Оптимізація навчального матеріалу, підбір комунікативних тем і завдань підвищить рівень зацікавленості до української мови та посилить її значущість у світі. Для реалізації поставленої мети виконано низку завдань. У ході дослідження визначено методичні особливості викладання української мови як іноземної.

Заналізовано різні традиційні та сучасні методи і підходи у викладанні, а саме прямий, граматико-перекладний, аудіолінгвальний, білінгвальний методи, структурний, природний та комунікативний підходи, а також метод фізичної реакції, TBL і метод мовчання та виявлено, що всі вони можуть бути застосовані в курсі української мови як іноземної. Проте найефективнішими методами є комунікативний підхід та білінгвальний метод, адже саме вони можуть повністю реалізувати комунікативний потенціал студентів та залучити до використання опанованого граматичного матеріалу в реальних життєвих ситуаціях. Наразі не існує універсального методу для викладання української мови як іноземної, адже слід враховувати рівень та вік аудиторії, мету заняття, кількість годин тощо.

Нашим завданням було схарактеризувати роль НЛП у процесі засвоєння граматики студентами. Ми дійшли висновку, що знання особливостей сприйняття інформації значно покращує процес викладання, адже викладач враховує фізіологічні та психологічні характеристики аудиторії, тим самим має змогу включити у програму більше мультимедійних матеріалів, ігор та інтерактивних завдань. Ми вважаємо, що в курс української мови як іноземної необхідно впровадити всі види модальності, а саме наочні, кінестетичні та аудіальні маркери.

У ході дослідження встановлено типові труднощі в засвоєнні системи відмінювання іменників іноземною аудиторією. Передусім система відмінювання відсутня або значно спрощена у більшості неслов'янських мов світу, що значно погіршує процес розуміння граматики української мови студентами з неслов'янських країн. Відмінки – це багатозначні грамиви, які мають свою систему значень, що змушує здобувачів освіти опанувати логіку функціонування відмінків у мовній системі. Особливістю курсу української мови як іноземної є наявність великої кількості правил і винятків, які носії засвоюють із дитинства, однак не всі з них доцільно вміщувати до навчальної програми для іноземних студентів. Під час розроблення курсу слід виокремити основні аспекти граматичного матеріалу, що сприяють розвитку комунікативних навичок і практичному використанню мови в реальних ситуаціях.

З метою підвищення наочності та ефективності сприйняття навчального матеріалу ми розробили таблицю, що відображає всі відмінки української мови (іменник і прикметник) у трьох родах та у формі множини (Додаток А). Ця таблиця може бути використана у процесі вивчення відмінків української мови студентами-початківцями.

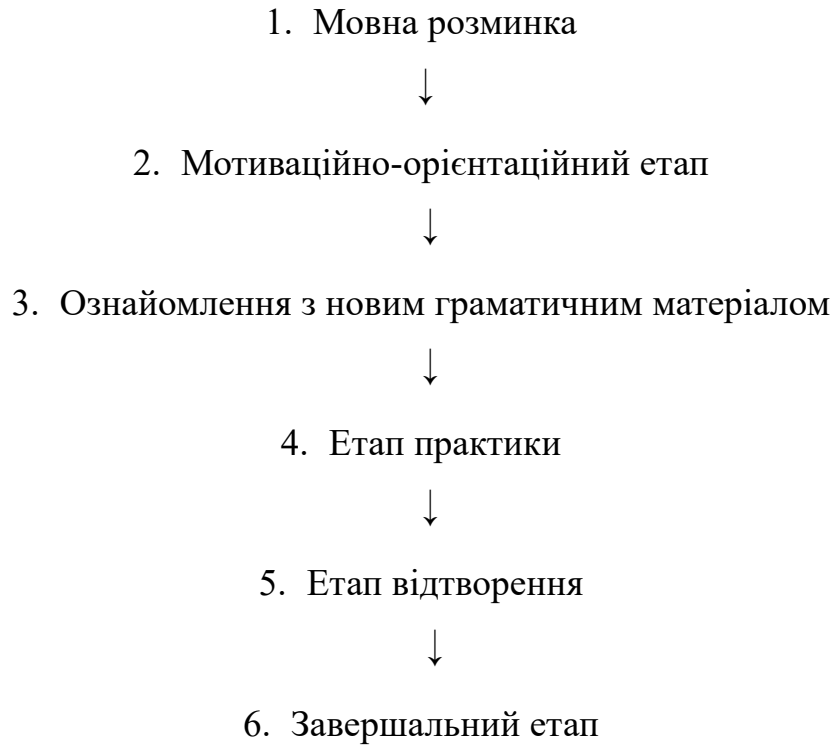
Нашим наступним завданням було виокремити комунікативні теми для вивчення кожного відмінка української мови з урахуванням їхніх

синтаксичних функцій та семантичних значень. У межах комунікативного підходу важливо поєднувати граматичний та лексичний матеріали з практичними діалогами й рольовими ситуаціями. Тому важливо визначити домінантні функції кожного відмінка і вибудувати курс, який буде максимально ефективно залучати студентів до комунікації й активної роботи на заняттях. У таблиці (Додаток Б) представлено перелік комунікативних тем і завдань, спрямованих на формування мовленнєвих умінь та розвиток комунікативної компетентності студентів.

Наступним нашим кроком було визначення типів комунікативних вправ у навчанні відмінювання іменників української мови. Комунікативні вправи є найефективнішим інструментом досягнення поставлених цілей, адже вони формують компетентність усного й письмового мовлення та скеровані на розвиток вільності мовлення студентів. До цих вправ уналежнено респонсивні, ситуативні, репродуктивні, описові, дискусійні, композиційні й ініціативні вправи. Запропоновано приклади вправ кожного з наведених типів для опрацювання всіх відмінків української мови як іноземної. У результаті дослідження з'ясовано, що кожен тип комунікативних вправ є високоефективним, однак слід враховувати мету заняття та рівень підготовки студентів.

Для максимальної оптимізації процесу викладання відмінків унаочнено алгоритм викладу нового граматичного матеріалу на заняттях з української мови як іноземної. Також наведено детальний план використання цього алгоритму на прикладі давального відмінка. Алгоритм складається з шести етапів, кожен з яких є невід'ємною частиною навчального процесу.

Алгоритм викладу відмінків української мови має такий вигляд:

1. Мовна розминка допомагає студентам заглибитись у мовне середовище та перемкнутися на українську мову.

2. Мотиваційно-орієнтаційний етап формує у студентів усвідомлення комунікативної ситуації та спонукає їх до діалогу. На цьому етапі студентам пропонують приклади мовленнєвих ситуацій, у яких вони можуть побачити зразки використання певного відмінка в реальному житті.

3. Етап ознайомлення з новим граматичним матеріалом знайомить студентів із граматичними правилами через аналіз вивченої комунікативної ситуації на попередньому етапі.

4. Етап практики передбачає виконання низки завдань, скерованих на точність мовлення, закріплення набутих знань на практиці.

5. Етап відтворення є найважливішим етапом, адже він залучає студентів до спілкування через виконання комунікативних вправ, що націлені на вільність мовлення.

6. Заключний етап підсумовує пройдений граматичний матеріал. На цьому етапі відбувається перевірка рівня опанування теми студентами та визначається, чи готові вони перейти до наступного розділу у програмі.

Заналізовано дванадцять сучасних підручників та посібників, зокрема 240 уроків на наявність всіх необхідних етапів викладання відмінків української мови. Ми дійшли висновків, що більшість посібників не зорієнтовані на комунікативний підхід і упускають такі важливі кроки, як мотиваційно-орієнтаційний етап і етап відтворення. Також у деяких підручниках бракує візуального та аудіального супроводу, що погіршує рівень сприйняття нової інформації. Можемо зробити висновок, що підручники з української мови як іноземної потребують більшої уваги філологів-методистів у модернізації матеріалу з урахуванням сучасних світових тенденцій у методиці викладання мов.

Результати дослідження можна застосовувати на заняттях з української мови для іноземців. Запропоновані комунікативні теми та вправи можуть бути застосовані під час створення підручників та посібників з української мови як іноземної. Перспективи дослідження полягають в удосконаленні теоретичних засад функційно-семантичної класифікації відмінкових форм іменників української мови для покращення процесу викладання української мови як іноземної, а також у розробці сучасних посібників та підручників, які будуть враховувати комунікативний аспект викладання граматики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є., Зозуля І. Є., Солодар І. Є. Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2010. 121 с.
2. Байдак Л. І. Особливості навчання граматиці іноземної мови студентів нелінгвістичних ВНЗ. *Філологічні науки*. URL: <https://surl.li/nucsls> (дата звертання: 03. 09. 2025)
3. Байдак Л. І. Суть комунікативного методу викладання іноземних мов. *Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, «Naukowa przestrzeń Europy-2017»*, Przemyśl, 07-15 kwietnia 2017 Przemyśl: Nauka i studia. 2017. С. 25-30
4. Богиня Л. В., Іотова І. М., Маджар Н. М. Українська мова як іноземна. Базовий курс. Відмінковий концентр. Довідкові матеріали й тренувальні вправи : навч. посіб. Полтава : Полтавський держ. мед. ун-т, 2022. 150 с.
5. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 245 с.
6. Вальченко І. В. Ласкаво просимо! : навч. посіб. з української мови для іноземних студентів у 2-х ч. Харків : ХНАМГ, 2011. 383 с.
7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
8. Волкова І. В., Масло О. В. Українська мова. Морфологія : метод. вказівки. Харків, 2012. 205 с.
9. Гелецька А. І. Особливості ефективного навчання української мови студентів-іноземців.

URL:http://www.rusnauka.com/30_PERNR_2014/Philologia/1_177183.doc.htm (дата звернення: 06.05.2025).

10. Голуб Н., Горошкіна О. Підручник української мови як засіб активізації дослідницької діяльності учнів. *Проблеми сучасного підручника*. 2024. Вип. 33. С. 77 – 85.
11. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2004. 336 с.
12. Горошкіна О. М. Навчання різних видів читання на уроках української мови.
URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728952/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_7.pdf (дата звернення: 20. 07. 2025).
13. Гужва С. Нейролінгвістичне програмування в контексті вивчення іноземних мов. *International Science Journal of Education and Linguistics*. Т. 2. № 6. 2023. С. 9 – 15.
14. Дем'яненко О.О. Соціокультурна сфера спілкування студентів-іноземців. *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Біла Церква : Білоцерківський НАУ, 2019. С. 19–21.
15. Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В., Коньок О. П. Українська мова для іноземців. Рівень А2 : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. 215 с.
16. Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В. Скварча О. М. Українська мова як іноземна. Елементарний курс : навч. посіб. Суми : Сумський держ. ун-т, 2020. 138 с.
17. Дирда І. А. Комунікативний підхід до навчання української мови як іноземної на основному етапі. *Філологічні студії. Науковий вісник*

- Криворізького національного університету* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 13. С. 433 – 436.
18. Довганич М. В. До питання застосування аудіолінгвального методу навчання іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 2(39). С. 74–76.
19. Дружинець М. Л., Порожнюк А. Л. Сучасна українська мова: морфологія іменних частин мови. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2013. 254 с.
20. Дружинець М. Л., Романченко А. П. Сучасна українська мова : практикум. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 188 с.
21. Джура М. Вивчаймо українську мову! Let`s learn Ukrainian : навч. посіб. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 219 с.
22. Зозуля І. Є. Особливості методики викладання граматики української мови як іноземної. *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Біла Церква : Білоцерківський НАУ, 2019. С. 24–27.
23. Каменева Ю. В., Присакар Н. О. Збірка вправ для розвитку комунікативних навичок. URL: <https://naurok.com.ua/zbirka-vprav-dlya-rozvitku-komunikativnih-navichok-na-urokah-angliysko-movi-v-pochatkoviy-shkoli-129944.html> (дата звертання: 15. 08. 2025).
24. Касаткіна О. В. До питання розвитку граматичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2011. Вип. 59. С. 52–55.
25. Ковалевська Т. Ю. Базові ідеї нейролінгвістичного програмування: шляхи інтерпретацій. *Записки з українського мовознавства*. 2015. Вип. 22. С. 94–105.

26. Лакомська І. В. Здобутки нейролінгвістичного програмування в аспекті викладання української мови як іноземної. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 89. С. 161–167.
27. Лисенко Н. О., Кривко Р. М., Світлична Є. І. Українська мова для іноземних студентів : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 240 с.
28. Мазурик Д. Українська мова для іноземців. Крок за кроком. Харків : Фоліо, 2022. 288 с.
29. Маргаріт І. І. Комунікативний підхід у викладанні української мови як іноземної: відмінювання іменників. *Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи* : матеріали IV міжнародної наук. конф., м. Умань, 28 березня 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця, 2025. С. 157–161.
30. Мацюк Г. Р. Українська мова. Практичний курс для іноземців (за новою редакцією правопису) : навч. посіб. 3-тє вид., випр. і допов. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2024. 328 с.
31. Мацюк В. В. Контроль результатів навчальних досягнень студентів: історія, теорія, практика / Мацюк В. В. – К., 2013. – 9 с
32. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Українська мова для іноземців. Практикум. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2017. 188 с.
33. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Українська мова для іноземців. Практикум. Рівні В1-В2. 2-ге вид. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2017. 212 с.
34. Палінська О., Туркевич О. Крок-1. Українська мова як іноземна. Львів : Артос, 2011. 100 с.
35. Плющ М. Я. Категорія відмінка в семантико-синтаксичній структурі речення. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 252 с.

36. Романченко А. П. Фонові знання й усталені зоофраземні утворення в українській мові. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 51. С. 125–131.
37. Семида О. В., Кравченко Т. В. Комунікативний підхід у навчанні граматики студентів. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук* : колективна монографія. 1-е вид. 2020. 134 с.
38. Свиридчук О. Технологія «task-based learning and teaching» навчання іноземних мов. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії* : тези доп. учасників II Міжнародної наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 2018 р. / РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 115–119.
39. Слухенська Р. В., Буртник Б. Я., Куковська В. І., Куковська І. Л., Марценяк І. В. Сучасні комунікативні методики вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 2, № 80. С. 165–168.
40. Смужаниця Д. Перекладні методи у навчанні іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 2. С. 247–249.
41. Турчак О. М. Вокатив як елемент українського мовленнєвого етикету (особливості та тенденції в межах новітнього комунікативного дискурсу). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 2 (20). С. 237–243.
42. Туркевич О. В. Методика викладання української мови як іноземної: основні тенденції становлення терміносистеми протягом 90-х років ХХ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики та лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 232 – 234.

43. Шапович М. В. Семантичні функції відмінків іменника в українській мові. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2019. Вип. 18. С. 146-153.
44. Шапович М. В., Ігнатюк А. А., Данченко О. Б. Семантичні функції відмінків іменника в українській мові. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2020. № 46. Т. 2. С. 198–201.
45. Шелест Г. Ю. Вивчення української мови як іноземної: проблеми, нові методики, перспективи. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3 (1). С. 51-55.
46. Шидловська В., Мирончук Н. М. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів та форми його здійснення. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : зб. наук. пр. / редкол.: Вітвицька С. С., Мирончук Н. М. Житомир. ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 165–168.*
47. Bekh O., Dingley J. Teach yourself Ukrainian. London: Hodder Headline Ltd., 2003. 299 p.
48. Bolen J. Approaches and methods in language teaching. URL: <https://eslspeaking.org/approaches-methods-language-teaching/>
<https://www.amazon.com/dp/B0BQX126DT?tag=eslaawp-20&linkCode=ogi&th=1&psc=1> (дата звернення: 11.06.2025).
49. Cunningham J. S. The importance of self-referencing as a learning technique. *Abertay University*. UK.
URL: <https://futurumcareers.com/Sheila-Cunningham-The-importance-of-self-referencing-as-a-learning-technique.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).
50. Degtiarova K., Zhyvolup V., Karas A., Kibenko L., Lyakhova I. Features of teaching grammar in foreign language classes in non-linguistic

- institutions of higher education. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2023. № 9 (2). С. 18–27.
51. Kovalevska T.Yu., Kovalevska A.V. Utilizing the neurolinguistic programming technologies in foreign languages teaching practice in ukrainian universities. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*. 2020. P. 184–193.
 52. Magas L. M. Warm-up activities in english classroom at the technical university : мат-ли ЛП наук.-тех. конф. підрозділів ВНТУ (м. Вінниця, 21-23 червня. 2023 р.) / Вінницький нац. тех. ун. Вінниця, 2023. С. 1–3.
 53. Myronchuk O. Main stages of grammar teaching methods evolution. *Вісник ЛДУ БЖД*. 2013. № 8. С. 274–277.
 54. On the problem of drilling. *Grade University*. URL: <https://grade-university.com/blog/on-the-problem-of-drilling> (дата звертання: 10. 08. 2025).
 55. Patel A. P. Philosophy behind the Bilingual Method. *Methods of Teaching English*. URL:<https://www.appatelcollege.org/wpcontent/uploads/2024/08/Bilingual-Method.pdf> (дата звертання: 09.04.2025).
 56. Penny U. Grammar Practice Activities. A practical guide for teachers. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 288 p.
 57. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 47 p.
 58. Richards J. C., & Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching (A description and analysis). Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 171 p.
 59. Shevchuk Yu. I. Beginner`s Ukrainian. 2nd ed. New York : Hippocrene Books, 2013. 432 p.

60. Soroka L. T. A visual method for teaching grammar concepts. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія». Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 59– 63.

ДОДАТКИ

Додаток А

Відмінювання іменників та прикметників однини та множини

Називний відмінок - <u>Хто? Що?</u>			
Це ...			
<i>m.</i> гарний друг	<i>f.</i> гарна подруга	<i>n.</i> гарне місце	<i>pl.</i> гарні люди
Родовий відмінок - <u>Кого? Чого?</u>			
Тут немає ...			
<i>m.</i> гарного друга	<i>f.</i> гарної подруги	<i>n.</i> гарного місця	<i>pl.</i> гарних людей
Давальний відмінок - <u>Кому? Чому?</u>			
Дякувати ...			
<i>m.</i> гарному другові	<i>f.</i> гарній подрузі	<i>n.</i> гарному місцю	<i>pl.</i> гарним людям
Знахідний відмінок - <u>Кого? Що?</u>			
Бачити ...			
<i>m.</i> гарного друга	<i>f.</i> гарну подругу	<i>n.</i> гарне місце	<i>pl.</i> гарних людей
Орудний відмінок - <u>Ким? Чим?</u>			
Разом з ...			
<i>m.</i> гарним другом	<i>f.</i> гарною подругою	<i>n.</i> гарним місцем	<i>pl.</i> гарними людьми
Місцевий відмінок - <u>На кому? На чому?</u>			
На ...			
<i>m.</i> гарному другові	<i>f.</i> гарній подрузі	<i>n.</i> гарному місці	<i>pl.</i> гарних людях
Кличний відмінок			
Привіт, ...!			
<i>m.</i> гарний друже	<i>f.</i> гарна подруго	<i>n.</i> гарне місце	<i>pl.</i> гарні люди

Додаток Б

<i>Відмінки (у порядку викладання)</i>	<i>Комунікативні теми (A1-A2)</i>
1. Кличний відмінок	«Вітання» • ознайомлення з формами кличного відмінка найуживаніших імен; • закріплення вживання кличного відмінка в стандартних формулах вітання.
2. Місцевий відмінок	«У місті», «Мій тиждень» • вживання місцевого відмінка з прийменниками <i>у, в та на</i>; • позначення місцезнаходження об'єкта у просторі; • розвиток навички мовлення через діалоги про місцезнаходження й перебування; • вживання питання «Де?»; • використання місцевого відмінка із базовими дієсловами <i>жити, працювати, навчатися, купувати, писати, читати, брати, снідати</i> тощо.
3. Знахідний відмінок	«Мій день», «Хобі» «Вільний час», «Подорожі», «Їжа та ресторани» • засвоєння функції знахідного відмінка як вираження об'єкта прямої дії; • ознайомлення студентів з такими дієсловами, як <i>читати, писати, дивитися, слухати, їсти, пити, робити, купувати, прибирати, готувати</i>;

	• розповідь про свій день, свої захоплення та вподобання; • вивчення етикетних висловів для замовлення їжі та напоїв у кафе та ресторанах; • засвоєння особливостей вживання знахідного відмінка з питанням «Куди?» та дієсловами руху <i>йти, їхати, поїхати, піти</i> тощо.
4. Родовий відмінок	«Моя кімната», «Мій дім» • формуванню лексико-граматичних навичок опису предметного оточення; • засвоєння антонімічних конструкцій «<i>У мене є...</i>» та «<i>У мене немає...</i>». «У магазині», «На базарі» • мовленнєві ситуації, пов'язані з підрахунком, визначенням кількості товару; • засвоєння одиниць вимірювання; • уживання питання «<i>Скільки?</i>». «Родина» • уживання родового відмінка для позначення належності. «Подорожі» • використання відмінків української мови на позначення руху (разом із знахідним та місцевим відмінками).

5. Давальний відмінок	«Подарунки», «Свята» • засвоєння дієслів: <i>дати, обіцяти, дарувати, показати, писати, допомагати, казати, розповідати, подобатися;</i> • комунікативна практика привітань та побажань з дієсловами <i>бажати</i> та <i>вітати</i>. «Наші емоції» • опис почуттів та емоцій людей; • розуміння семантичної відмінності між конструкціями <i>«Я цікавий»</i> та <i>«Мені цікаво»</i>. «Дозвілля», «Мої хобі» • відпрацювання конструкції з давальним відмінком <i>«Мені подобається / Мені подобаються...»</i> у контексті опису особистих захоплень та інтересів. «Мій робочий день» • опис дозволу, необхідності або зобов'язання; • конструкції <i>мені треба, мені необхідно, мені можна / не можна, мені потрібно</i>.

6. Орудний відмінок	«Мої друзі», «Вільний час» - засвоєння дієслів: <i>зустрічати, гуляти, розмовляти, проводити час, подорожувати, грати, спілкуватись, обідати</i> + прийменник <i>з</i>. «Мої улюблені страви / рецепти», «Національна кухня» - опис знарядь праці (<i>ножем, виделкою, ложкою</i>) та інгредієнтів (<i>з томатами, з рибою, з м'ясом</i>); - використання знахідного відмінка з дієсловами: <i>варити, смажити, нарізати, пекти</i> тощо. «Професії» - уживання конструкцій: працювати + орудний відмінок (<i>працюю вчителем, працює інженером</i>); бути + орудний відмінок (<i>він є лікарем, вона була журналісткою</i>); стати + орудний відмінок (<i>він став директором, вона стане перекладачем</i>).
-----------------------------------	---